

Popis stanovništva iz ugla zajednice kosovskih Srba

JUN
2022

SADRŽAJ

O inicijativi Open	7
--------------------	---

01.

METODOLOGIJA I STRUKTURA UZORKA	8
--	----------

02.

UVOD	11
O studiji	11
O partnerima na projektu	11

03.

REZIME	12
Kontekst	12
Metodologija studije	12
Ključni nalazi	13
Ključne preporuke	13

04.

POPIS STANOVNIŠTVA IZ UGLA ZAJEDNICE KOSOVSkih SRBA	14
Koncept popisa stanovništva i omačinstava	14
Popisi stanovništva na Kosovu	17
Popisi stanovništva pre 2011.	18
Popis stanovništva i domaćinstava 2011.	26
Nacrt Zakona o popisu i perspektive održavanja popisa na Kosovu	30

05.

STAVOVI KOSOVSkih SRBA POVODOM NASTUPAJUĆEG POPISA STANOVNIŠTVA	34
Cilj i metodologija istraživanja	34
Kvantitativni nalazi istraživanja	35
Kvalitativni nalazi istraživanja	41
Bojkotovani popis 2011. godine	41
Učešće raseljenih lica	42
Uloga međunarodne zajednice	43
Očekivanja od popisa	43
Procene trenutnog ukupnog broja Srba na Kosovu	45
Ostali faktori koji determinišu odluku o učešću na popisu	45
PREPORUKE	47

06.

Naziv istraživanja: Popis stanovništva iz ugla zajednice kosovskih Srba

Izdavač: KFOS

Za izdavača: NVO AKTIV i Centar za prava manjinskih zajednica (CPMZ)

Autor: Igor Marković

Lektura: Igor Marković

Ovaj dokument je originalno pisan na srpskom jeziku

Dizajn: tedel

Štampa: 100

Ova publikacija nastala je u okviru projekta OPEN koji sprovodi Kosovska fondacija za otvoreno društvo (KFOS) u saradnji sa organizacijama NVO AKTIV i Centar za prava manjinskih zajednica (CPMZ). Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima istraživanja i ne predstavljaju nužno stavove KFOS-a.

Godina izdavanja: jun 2022

O inicijativi Open

Demokratija, otvorenost i perspektive srpske zajednice na Kosovu – OPEN je inicijativa Kosovske fondacije za otvoreno društvo (KFOS), započeta tokom 2020. godine. Ova inicijativa ima za cilj da se razvije otvoreni i dinamični prostor za diskusiju unutar srpske, između srpske i ostalih zajednica, kao i institucija na Kosovu.

Organizacije civilnog društva i medija iz srpske zajednice na Kosovu, članice inicijative, se specifično bave analizama i procenom uticaja civilnih i političkih organizacija na razvoj demokratije, kao i na otvorenost srpske zajednice na Kosovu. Tim analizama se procenjuju otvorenosti institucija, javnih politika i važnih procesa prema srpskoj zajednici na Kosovu, kao i stepen otvorenosti srpske zajednice prema istim.

Ove analize će pomoći da se sagleda aktuelno stanje i perspektive srpske zajednice na Kosovu, dok će istovremeno poslužiti kao osnova za argumentovano zastupanje usmereno ka donosiocima odluka, institucijama lokalne i centralne vlasti, te međunarodnoj zajednici.

1. Metodologija i struktura uzorka

Anketno terensko istraživanje licem u lice sprovedeno je u periodu oktobar-novembar 2021. godine. Na celoj teritoriji Kosova je ukupno ispitano 500 građana srpske nacionalnosti. Upitnik

se sastojao od 46 pitanja i obrađivao je ukupno 6 oblasti. Uzorak je bio namerni, kvotni, a kriterijum za određivanje kvota je bila veličina opštine stanovanja. Interval poverenja iznosi +/-5.

Anketno terensko istraživanje licem u lice sprovedeno je u periodu oktobar-novembar 2021. godine.

500

građana srpske nacionalnosti

Obrazovanje ispitanika

5.4%	osnovnom školom
47%	srednjom školom
45%	i sa višom, odnosno fakultetom

Zaposlenost ispitanika

25.9%	je zaposleno
42%	njih ne radi ili je u penziji.

U uzorku je ukupno bilo

60.2%

39.8%

Prosečna starost ispitanika iznosi 42 godine.

Interval poverenja iznosi +/-5

* Važno je istaći da s obzirom na činjenicu da ne postoje zvanični statistički podaci o demografskoj strukturi ciljane populacije, tj. srpskog stanovništva na Kosovu, samo uslovno se može govoriti o reprezentativnosti uzorka.

Distribucija po mestu prebivališta je sledeća:

OPŠTINA:	FREKVENTNOST	PROCENAT	VAŽEĆI PROCENAT	KUMULATIVNI PROCENAT
Leposavić	110	22.0	22.0	22.0
Kamenica	10	2.0	2.0	24.0
Novo Brdo	30	6.0	6.0	30.0
Zubin Potok	50	10.0	10.0	40.0
Štrpce	30	6.0	6.0	46.0
Zvečan	60	12.0	12.0	58.0
Jedinica				
Gračanica	60	12.0	12.0	70.0
Ranilug	30	6.0	6.0	76.0
Parteš	10	2.0	2.0	78.0
Klokot	10	2.0	2.0	80.0
Severna Mitrovica	100	20.0	20.0	100.0
Ukupno	500	100.0	100.0	

Metodologija i dizajn kvalitativnog istraživanja

FOKUS GRUPE

Vreme:

Istraživanje sprovedeno u periodu mart 2022 – april 2022.

Instrument istraživanja:

Vodič za razgovor od šesnaest (16) pitanja

Broj fokus grupa:

8 fokus grupa

Ukupan broj učesnika:

64 učesnika
(u svakoj fokus grupi po 8 učesnika)

Kriterijumi za izbor učesnika:

pol, uzrast, struka, mesto stanovanja, nivo obrazovanja, zaposlenost

INTERVJUI

Vreme:

Istraživanje sprovedeno od 9.1.2022. do 19.4.2022.

Instrument istraživanja:

Vodič za intervju od jedanaest (11) pitanja

Ukupan broj intervjuisanih:

12 intervjuisanih

Kriterijum za izbor sagovornika:

ekspertiza, angažman i znanje u oblastima koje su neposredno u vezi sa procesom popisa stanovništva

Sagovornici:

intervjuisani eksperti su (insistirali da ostanu) anonimni

2. Uvod

O studiji

U analizi *Popis stanovništva iz ugla srpske zajednice na Kosovu* ispituje se koji će sve faktori uticati na odluku kosovskih Srba da (ne) učestvuju na predstojećem popisu stanovništva. Cilj istraživanja je sagledavanje uloge Beograda i Prištine u mobilizaciji stanovništva za učešće na popisu, eventualne mogućnosti bojkota procesa, kao i očekivanja i strahova od popisivanja i rezultata. Partnersko istraživanje su uradili NVO AKTIV i CPMZ.

O partnerima na projektu

NVO AKTIV je nevladina organizacija koja nastoji da podstakne građansko učešće kroz zajednicu u oblastima ekonomskog, kulturnog i socijalnog razvoja. Stoga, projekti i rad u regionu odražavaju holistički pristup rešavanju problema i čvrsto verovanje u inkluzivnost zajednica i aktivno uključivanje u građanski život. Odražavajući svoj višestrani pristup, projektni rad NVO AKTIV-a je bio izuzetno raznolik i proširio se tako da uključuje projekte koji se fokusiraju na jačanje kapaciteta lokalnih javnih institucija, povećanje pristupa ugroženih grupa unutar Kosova pravosudnim mehanizmima, kao i pitanjima koja se tiču vladavine prava. Kako položaj AKTIV-a u lokalnoj zajednici raste, kao i saradnja sa drugim organizacijama civilnog društva, međunarodnim organizacijama i javnim sektorom na lokalnom i centralnom

nivou se produbljuje, tako je AKTIV uspeo da poveća obim i ophvat svojih projekata. U tom smislu, AKTIV stremi da omogući svrsishodno učešće zajednice kosovskih Srba u pospešivanju mirnodopske i prosperitetne budućnosti u regionu, gde osnaženi pojedinci i institucije otvorenih i aktivnih zajednica doprinose trajnom razvoju Kosova kroz otvorene, transparentne i demokratske procedure, uz poštovanje ljudskih prava.

Centar za prava manjinskih zajednica (CPMZ)

(eng. *Center for Rights of Minority Communities*) je nevladina organizacija sa sedištem u Osojanu (opština Istok) koja se bavi unapređenjem prava i celokupnog položaja nevećinskih zajednica na Kosovu direktnim radom sa lokalnim aktivistima i kampanjama podizanja svesti. CPMZ se fokusira na oblasti koje su inače zanemarene od strane političkih i međunarodnih nosilaca interesa, kao što su zajednice povratnika na zapadu Kosova.

3. Rezime

Kontekst

U poslednje tri decenije na Kosovu nije održan nijedan potpun i inkluzivan popis stanovništva. Poslednji popis koji je održan uz poštovanje minimuma standarda propisanih od strane međunarodnih organizacija i uz (relativno) potpuno učešće građana održan je, sada već daleko, 1981. godine, u doba Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Sledeći održani popis 1991. godine bojkotovao je od strane većine Albanaca, kao i delom Bošnjaka i Roma, te prikupljeni podaci nisu oslikavali objektivni presek broja stanovnika na Kosovu. Usled ratnih dejstava krajem devedesetih, kao i pokušaja izgradnje mira pod pokroviteljstvom međunarodne zajednice, osnovni bezbednosni, administrativni i proceduralni uslovi za sprovođenje popisa stanovništva 2001. godine na Kosovu nisu postojali.

Nakon proglašenja nezavisnosti, popis stanovništva je trebalo da se održi tokom 2011. godine. U politički zagrejanoj atmosferi, te svežim vestima o potpisanim briselskim sporazumima, i ovaj ciklus popisivanja stanovništva i domaćinstava je doživeo debakl. U četiri opštine na severu Kosova (Severna Mitrovica, Leposavić, Zubin Potok i Zvečan) popisivanje nije vršeno, dok je većina pripadnika srpske zajednice koja živi južno od reke Ibar u značajnoj meri bojkotovala ovaj proces.

U Skupštini Kosova je 2016. podneta inicijativa za usvajanje tzv. Zakona za sprovođenje popisa na Severu, čijom bi se implementacijom na-

domestio nedostatak podataka. Međutim, ova inicijativa nije urodila plodom. Održavanje popisa stanovništva tokom aprila 2021. godine nije sprovedeno zbog pandemije, pa je isti odložen za 2022. U međuvremenu, tema popisivanja stanovništva na Kosovu je bila daleko od vrha političke agende, a politički predstavnici Srba na Kosovu, kao i zvanični Beograd, nijednom se nisu izjasnili povodom učešća ove zajednice na kosovskom popisu. Kosovski Srbi nisu obavешteni o održavanju popisa stanovništva, koji je u međuvremenu najavljen za kraj 2022. godine, čime se unapred stvaraju predispozicije za ponavljanje istog ili sličnog scenarija – **neuspeha popisivanja stanovništva na Kosovu**. U takvim okolnostima bilo je neophodno izvršiti dubinsko istraživanje stavova, interesa, strahova i želja pripadnika zajednice kosovskih Srba o posledicama i implikacijama koje po nju mogu imati (ne)učešće i rezultati popisa stanovništva.

Metodologija studije

Partneri koji su sproveli istraživanje organizovali su ukupno osam fokus grupa, pet u opštinama južno od reke Ibar, dok su preostale tri održane u opštinama Severna Mitrovica, Zvečan i Zubin Potok. U svrhu upotpunjavanja, individualizovanja i razjašnjavanja prikupljenih podataka, partneri su održali dvanaest eksperatskih intervjua sa ključnim akterima iz redova zajednice kosovskih Srba, a koji poseduju relevantno znanje u vezi sa istorijom, značajem i

procedurama procesa popisivanja stanovništva i domaćinstava na Kosovu, te oblastima koje imaju neposredan značaj ili uticaj na temu ove studije.

Pored istraživačkih aktivnosti implementiranih od strane NVO AKTIV-a i Centra za prava manjinskih zajednica, OPEN inicijativa je sprovela istraživanje javnog mnjenja uz pomoć anketiranja. Ovom metodom je obuhvaćeno 500 ispitanika – pripadnika zajednice kosovskih Srba – a istraživani su stavovi iz oblasti od značaja i interesa za ovu nevećinsku zajednicu. Između ostalih, tema predstojećeg popisa stanovništva bila je deo istraživačkog spektra, te su rezultati anketiranja uključeni i predstavljeni u ovoj publikaciji. Navedeni metodološki pristup je za cilj imao da ohrabri kosovske Srbe da otvoreno i slobodno govore o posledicama koje je bi proces popisa stanovništva generisao među njihovim pripadnicima, uz otvoren prostor da predlože na koji način bi isti trebalo da bude sproveden.

Ključni nalazi

Sprovođenjem istraživačkih aktivnosti utvrđeno je da pripadnici zajednice kosovskih Srba imaju različite, ali i ujednačene i konzistentne, stavove povodom potencijalnog uticaja procesa popisivanja stanovništva na njihove svakodnevne živote na Kosovu. Ključni nalazi dedukovani tokom istraživanja pokazali su da je iz perspektive ove zajednice:

- pitanje učešća na popisu pod uticajem niza različitih faktora (od kojih su ključni bezbednosna situacija, očuvanje garantovanih prava i potreba da se ustanovi ukupan broj Srba koji živi na Kosovu), te da ne postoji saglasnost na nivou zajednice o ovoj temi;
- skoro polovina anketiranih (47,6%) istaklo da će učestvovati na popisu;
- nijedna relevantna institucija niti politički akter do sada nije informisala građane srpske nacionalnosti o vremenu i načinu

održavanja, procedurama i nadležnim organima u vezi sa popisom stanovništva, iako je većina građana upoznata sa suštinom i ciljevima sprovođenja tog procesa;

- od izuzetne važnosti da raseljenim licima bude omogućeno da učestvuju u popisu, kao i da se njihova uzurpirana ili neuzurpirana imovine adekvatno popiše;
- tokom celokupnog procesa popisivanja njeni pripadnici budu aktivno uključeni u relevantne organe.

Ključne preporuke

- Sprovođenje javne kampanje informisanja o popisu stanovništva na srpskom jeziku, koja će pružiti detaljne i razumljive informacije o detaljima ovog procesa.
- Jasnije i nedvosmisleno preciziranje opsega stanovništva koji se definiše kao rezidenti, te da se omogući učešće raseljenih lica i nepristrasno popisivanje njihove privatne ili uzurpirane imovine.
- Adekvatan prevod propratnog popisnog materijala i prilagođavanje digitalizovanog popisivanja osobama kojima je to neophodno.
- Omogućiti da predstavnici kosovskih Srba, te nevladinih organizacija iz redova ove zajednice, aktivno učestvuju i budu birani za članove Centralne i opštinskih popisnih komisija, kao ključnih tela za praćenje regularnosti odvijanja popisivanja.
- Obezbediti minimum monitoring mehanizama od strane međunarodne zajednice, koji će zauzvrat doprineti prikupljanju podataka koji neće biti podložni sumnji.

4. Popis stanovništva iz ugla zajednice kosovskih Srba

Koncept popisa stanovništva i domaćinstava

Prema dostupnim istorijskim izvorima, najstariji zabeležen popis organizovan je u Vavilonskoj imperiji oko 3800. godine p.n.e, u okviru koga je vršeno prikupljanje podataka o broju stoke, količine putera, mleka, meda, vune i povrća. Na popis stanovnika se čekalo čitavih pet vekova, te je prema sačuvanim podacima u 2. veku n.e. kineska dinastija Han sprovela prvo nepotpuno popisivanje broja građana i utvrdila da teritoriju pod njenom vlašću nastanjuje populacija od 57,7 miliona ljudi raspoređenih u 12,4 miliona domaćinstava¹. Naredni vekovi bili su svedoci razvoja sistema popisivanja stanovnika i domaćinstava u svrhu sistematizacije podataka, koji bi nadalje služili planskom razvoju određenih teritorijalnih jedinica. Upravo je iz tog razloga tokom kolonijalnog perioda popisivano stanovništvo novoosvojenih teritorija, kako bi se planski pristupilo eksploataciji ljudskih i prirodnih resursa. Dok se u četrnaestom veku na visinama Anda brojčano stanje u ljudstvu Carstva Inka održavalo i dopunjavalo putem čvorova na žicama napravljenim od dlake lame, dotle su po

1 ThoughtCo., *The Demographics of Dynastic China*, 2019, dostupno na: <https://www.thoughtco.com/demographics-of-ancient-china-117655> (pristupljeno: 11. decembra 2021)

prerijama Sjedinjenih Država tokom kraja osamnaestog veka popis stanovništva vršili popisivači koji su se kretali na konjima. No, prvi potpuni popis koji je obuhvatio celokupno stanovništvo određenog prostora po nominalnom sistemu održan je na Islandu 1703. godine².

Iako izolovan slučaj tog perioda, islandski izuzetak postaće u periodu istorije koji će uslediti izvestan reper za način, metode i svrhu održavanja popisa stanovništva širom sveta. Nagli skok u trendu sprovođenja opšteg popisa desio se tokom prvog kvartala devetnaestog veka, usled povećane potražnje za statistički preciznim podacima, koji su i te kako bili važni u periodu nagle industrijalizacije, naročito na prostoru evropskog kontinenta. Na tragu razvoja osnovnih popisivačkih postulata, Otomanska imperija je usavršila metode prikupljanja podataka i proširila opseg popisivanog stanovništva sa Evrope na Aziju. Sistem ubiranja poreza usavršen je svuda onde gde je vršeno popisivanje stanovništva, što je znatno doprinelo jačanju administrativno-upravnih struktura i birokratije, dugoročnom ekonomsko-finansijskom planiranju (na nivou teritorijalnih jedinica), te jačanju suvereniteta.

2 UNESCO, *The 1703 Census of Iceland*, 2012, dostupno na: <https://en.unesco.org/memoryoftheworld/registry/200> (pristupljeno: 11. decembra 2021)

Poslednje je posebno bilo važno u prvoj polovini devetnaestog veka za autonomne oblasti (Moldavija, Vlaška, Srbija - 1834) i novonastale države (Grčka - 1828), koje su svoj nov put samostalnog razvoja utrle i izgrađivale upravo na statističkim podacima prikupljenim na svojim teritorijama.

Činjenica da su širom sveta tokom devetnaestog i početkom dvadesetog veka razvijani i sprovedeni metodološki različiti popisivački procesi, javila se potreba za standardizacijom prikupljanja statističkih podataka koji se ne bi ograničavali državnim granicama, već postali univerzalni. Međutim, put unifikacije i standardizacije metodoloških principa koji bi važili i bili poštovani na svetskom nivou bio je jako dug. Premda se prvi ozbiljniji pokušaji standardizacije popisivanja na međunarodnom nivou mogu pronaći u radu i zalaganju Lige nacija u periodu između dva svetska rata³, ovaj proces je doživeo svoj vrhunac u radu njene naslednice – Ujedinjenih nacija. Nove okolnosti i poredak koji su predodređeni razornim posledicama Drugog svetskog rata, te idejama o potrebi uspostavljanja minimuma međunarodnih standarda, pravila i procedura u različitim životnim delatnostima, stvorili su potražnju i za harmonizacijom u procesu popisivanja stanovništva i domaćinstava. U tu svrhu je 1947. godine formirana (u okviru Odeljenja UN za ekonomska i socijalna pitanja) *Kancelarija Ujedinjenih nacija za statistiku* koja izdaje standarde i metode prikupljanja podataka, što je pomoglo nacionalnim statističkim organima i drugim subjektima zvanične statistike u planiranju i sprovođenju uspešnih popisa stanovništva i domaćinstava. Organ koji je kasnije promenio naziv u *Statističko odeljenje Ujedinjenih nacija* u velikoj meri je doprineo objedinjavanju međunarodnih standarda procesa popisivanja, koji su u međuvremenu postali ustaljena praksa širom sveta.

3 Frank W. Notestein, *Demographic Work of the United Nations*, Population Index Vol. 16, No. 3, 1950, str. 183, dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/2730608> (pristupljeno: 13. decembra 2021)

Kao posledica potrebe za razvojem tih standarda, Statističko odeljenje Ujedinjenih nacija je 1958. godine publikovala prvi set preporuka i principa za održavanje popisa stanovništva i domaćinstava, koji bi bio globalno praktikovan. Uprkos činjenici da je međunarodni okvir za popisivanje tokom protoka vremena evoluirao, proširio se i unapredio, smernice koje zadaje Statističko odeljenje UN-a uvek su sadržale ujednačene smernice o ključnim karakteristikama popisivačkog pristupa, opštim instrukcijama o sprovođenju i metodama popisivanja, kao i detaljnim smernicama o sadržaju popisnog materijala. Osim toga, Statističko odeljenje se tokom godina angažovanja fokusiralo na trima ključnim poljima:

- 1) koordinaciji univerzalnog međunarodnog programa popisa stanovništva izdavanjem (i revizijom) smernica i preporuka,
- 2) pružanjem tehničko-logističke pomoći državama u popisnim operacijama i
- 3) prikupljanjem i distribucijom rezultata popisa iz država (ili oblasti).

Ova tri polja postala su integralni deo i proželi su osnovne principe zvaničnih statistika koji su 1994. godine prihvaćeni na nivou zemalja članica Ujedinjenih nacija. Generalna skupština ove najvažnije međunarodne organizacije i zvanično je 2014. godine usvojila *Osnovne principe zvaničnih statistika* kao dokument potvrđen na najvišem političkom nivou, koji će omogućiti da objektivne i pouzdane informacije sakupljane na terenu budu validna i valjana osnova za proces donošenja odluka, bilo to na lokalnom, nacionalnom ili globalnom nivou. Osim što prethodno navedeni principi postavljaju osnovu za adekvatno i neometano sprovođenje procesa prikupljanja podataka, oni ujedno pružaju uvid u srž značaja tog procesa, te ih je iz tih razloga važno pojedinačno navesti (onako kako su izlistani u *Osnovnim principima*⁴):

4 United Nations Statistics Division, *Fundamental Principles of Official Statistics*, 2014, dostupno na: https://unstats.un.org/unsd/dnss/hb/E-fundamental%20principles_A4-WEB.pdf (pristupljeno: 13. decembra 2021)

1 Relevantnost, nepristrasnost i podjednak pristup

Zvanični podaci su nazaobilazan faktor u informacionim prostorima i sistemima demokratskih društava, jer opslužuju vladu, javnost i privredu podacima o trenutnoj (i uporednoj) ekonomskoj, socijalnoj, demografskoj i ekološkoj situaciji. U tu svrhu će na nepristrasnoj osnovi zvanične statističke agencije sastaviti i učiniti dostupnim zvanične statistike koje ispunjavaju uslove praktične upotrebljivosti, kako bi se u krajnjoj instanci ispoštovalo pravo građana na pristup javnim informacijama.

2 Profesionalni standardi i etika

Da bi zadržale poverenje u zvaničnu statistiku, statističke agencije treba da donose odluke isključivo u skladu sa profesionalnim uzusima, pod time podrazumevajući naučne principe i stručnu etiku, odnosno metode i postupke za prikupljanje, obradu, čuvanje i predstavljanje statističkih podataka.

3 Odgovornost i transparentnost

U cilju omogućavanja preciznog tumačenja podataka, statističke agencije treba da sa javnošću podele informacije u skladu sa naučnim standardima o izvorima, metodama i postupcima u statistici.

4 Sprečavanje zloupotrebe

Statističke agencije imaju pravo da nezavisno od ostalih institucija komentarišu ili sugerišu pogrešnu interpretaciju ili zloupotrebu statističkih podataka.

5 Izvori zvanične statistike

Podaci koji se prikupljaju u statističke svrhe mogu se sakupljati iz svih vrsta izvora, bilo da se radi o administrativno-birokratskoj evidenciji ili statističkom istraživanju. Statističke agencije moraju da vrše odabir izvora podataka na osnovu kvaliteta, blagovremenosti, troškova i potencijalnog opterećenja ispitanika.

6 Poverljivost

Pojedinačne podatke koje prikupljaju statističke agencije moraju biti strogo poverljivi i korišćeni isključivo u statističke svrhe, bilo da se radi o fizičkim ili pravnim licima.

7 Zakonodavstvo

Zakoni, propisi i mere na osnovu kojih funkcionišu statistički sistemi moraju biti na raspolaganju javnosti.

8 Nacionalna koordinacija

Da bi se postigla doslednost i efikasnost u funkcionisanju statističkih sistema od suštinskog je značaja konzistentnost koordinacije među različitim statističkim agencijama unutar zemalja.

9 Korišćenje međunarodnih standarda

Upotreba međunarodnih standarda, klasifikacija i metoda od strane statističkih agencija u svakoj od zemalja promoviše doslednost i efikasnost statističkih sistema na svim zvaničnim nivoima.

10 Međunarodna saradnja

Bilateralna i multilateralna saradnja u prikupljanju statističkih podataka doprinosi unapređenju sistema zvanične statistike u svim zemljama.

Oslanjajući se na prethodno navedene principe, svaka od zemalja sprovodi popis stanovnika i domaćinstava u skladu sa lokalnim okolnostima, bilo onih koje se tiču unutrašnjeg zakonodavstva ili geografskih, socio-ekonomskih i kulturoloških predispozicija. Koristeći se praktičnim vodičima, poput onog najznačajnijeg izdatog od strane Ujedinjenih nacija – *Principi i preporuke za popise stanovništva i domaćinstava*⁵, statističke agencije širom sveta u određenim vremenskim intervalima sprovode niz kompleksnih aktivnosti koje zahtevaju detaljno i pažljivo planiranje, obezbeđivanje resursa i različitih poduhvata – od mapiranja cele zemlje, mobilisanja i obuke velikog broja popisivača i sprovođenja javnih kampanja za podizanje svesti javnosti, do anketiranja svih domaćinstava, pažljivog praćenja popisnih aktivnosti i analize, diseminacije i korišćenja prikupljenih podataka. Tako poslednja revizija dokumenta *Principa i preporuka* iz 2017. godine koncizno i jasno definiše proces popisa stanovništva kao „sveukupan proces planiranja, prikupljanja, sastavljanja, (pr)ocene, obznajivanja i analize demografskih, ekonomskih i društvenih podataka na najnižem geografskom nivou koji se, u određenom vremenskom periodu, odnose na sva lica u zemlji ili na posebno ograničenom delu jedne zemlje”⁶. Suština ovako jednostavnog pojašnjenja leži u ključnoj potrebi koja se krije iza procesa prikupljanja podataka, a to je **osnova za proizvodnju i raspodelu materijalnog bogatstva**. Da bi se dugoročno i potanko isplaniralo sprovođenje privrednog i društvenog razvoja, administrativno-birokratske delatnosti ili naučno-istraživačkog rada, krucijalno je posedovati pouzdane i iscrpne podatke o veličini, rasporedu i sastavu stanovništva jednog granicama oivičenog geografskog prostora. Organizovan u periodu od najmanje deset godina, svaki popis treba u okviru prikupljenih

podataka da uključi broj ljudi, njihovu prostornu raspoređenost, starosnu dob i polnu strukturu, kao i njihove životne uslove i druge ključne socioekonomske karakteristike. U tom smislu, prikupljanje podataka na nacionalnom nivou treba posmatrati kao isključivo naučno-statistički proces čiji je krajnji cilj:

- 1) olakšavanje sprovođenja i funkcionisanja javne uprave,
- 2) obnova i dalji razvoj nacionalnih statističkih podataka (sa naročitim osvrtom na socio-ekonomske komponente prikupljenih informacija) i
- 3) kreiranje baze za projekcijsko istraživanje i analizu.

Premda se percipira ključnom referencom za planiranje budućnosti jedne zemlje, važno je naglasiti da je proces popisivanja važan i za očuvanje i razvoj demokratskih kapaciteta. Devijacije koje mogu proizaći iz zloupotrebe, nepotpunosti ili lažiranja podataka u značajnoj meri mogu naškoditi političkoj stabilnosti i javnom redu i miru u jednoj zemlji, posebno ukoliko je stanovništvo slojevito podeljeno po rasnim, etničkim, verskim, jezičkim ili kulturološkim osnovama.

Popisi stanovništva na Kosovu

Uprkos činjenici da popisivanje broja i strukture stanovništva u modernom smislu nije sprovedeno pre 1921. godine, istorijski primeri pokazuju da su postojali pokušaji da se ustanovi približan broj stanovnika na Kosovu. Tako su za vreme vladavine Otomanske imperije, te ujedno i na prostoru Kosova, tokom 19. i 20. veka izvršena tri opšta popisa stanovništva (1831, 1881/82. i 1905/6), u okviru kojih su prikupljeni podaci o mestu rođenja, starosnoj dobi, polu, mestu prebivališta, struci/zanatu, bračnom statusu, zdravstvenom stanju i religijskoj pripadnosti. U prilog tome koliko je popis stanovništva bio važan činilac svakodnevnog života govori i da su osobama koje su popisivane u Otomanskoj

5 Department of Economic and Social Affairs Statistics Division, *Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses*. Revision 3, 2017, dostupno na: https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/Standards-and-Methods/files/Principles_and_Recommendations/Population-and-Housing-Censuses/Series_M67rev3-E.pdf (pristupljeno: 13. decembra 2021)

6 Ibid, str. 2

imperiji uručivane tzv. popisne potvrde o identitetu (tur. *nüfus tezkeresi*), koje su vršile ulogu savremenih izvoda iz matične knjige rođenih i ličnih karata, te su bile obavezne u obavljanju državnih i pravnih poslova.

Uspostavljanjem novog međunarodnog poretka nakon završetka Prvog svetskog rata, te naglih demografskih gibanja uzrokovanih razornim ratnim posledicama i migratornim kretanjima, stvorena je neophodnost za prikupljanjem statistički preciznih i sveobuhvatnih podataka. Takvi podaci u drastično izmenjenim postratnim okolnostima trebalo je da posluže stimulativnom socio-ekonomskom inženjeringu, koji bi zauzvrat omogućio brz oporavak od posledica Velikog rata. U takvim okolnostima je na prostoru Kosova stanovništvo popisivano u međuratnom periodu postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno (od 1929) Kraljevine Jugoslavije, tokom 1921. i 1931. Uvertira u Drugi svetski rat, njegovo trajanje i posledice onemogućile su valjano održavanje popisa stanovništva širom Evrope, te se na prostoru Kosova (kao posebne teritorijalne jedinice), sada već u okviru Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) oni održavaju tri godine nakon okončanja ratnih sukoba – 1948. Kasnije su u okviru FNRJ i SFRJ (Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija) usledili popisi 1953, 1961, 1971, 1981. i 1991. U vihoru političkih nesuglasica i zavrele nacionalističke retorike, popis 1991. godine na Kosovu nije sproveden u potpunosti usled bojkota od strane pripadnika albanske zajednice, a međuetnički i vojni sukobi devedesetih, te trvenja tokom prve decenije 21. veka, usloviće da se prvi naredni popis održi tek dve decenije kasnije, odnosno 2011. godine. U narednim poglavljima će biti prikazani rezultati prethodno pomenutih ciklusa popisa stanovnika na prostoru Kosova u periodu između 1921. i 2011. godine.

Popisi stanovništva pre 2011.

Popis stanovnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca je tokom 1921. godine izvršen bez prikupljanja podataka o etničkoj pripadnosti, već isključivo o maternjem jeziku i veroispovesti. Rezultati popisa, koji su objavljeni 1924. godine, pokazali su da na Kosovu živi 329.502 pripadnika islamske verske zajednice, 93.203 pravoslavni, 15.785 katolika, 427 jevreja i 26 grkokatolika. Kada je reč o maternjem jeziku, albanskim jezikom je govorilo 288.907 građana, srpskim 114.095, turskim 27.915, aromunskim (odnosno cincarskim) 402, slovenačkim 184, nemačkim 30, mađarskim 12.

● 1921.

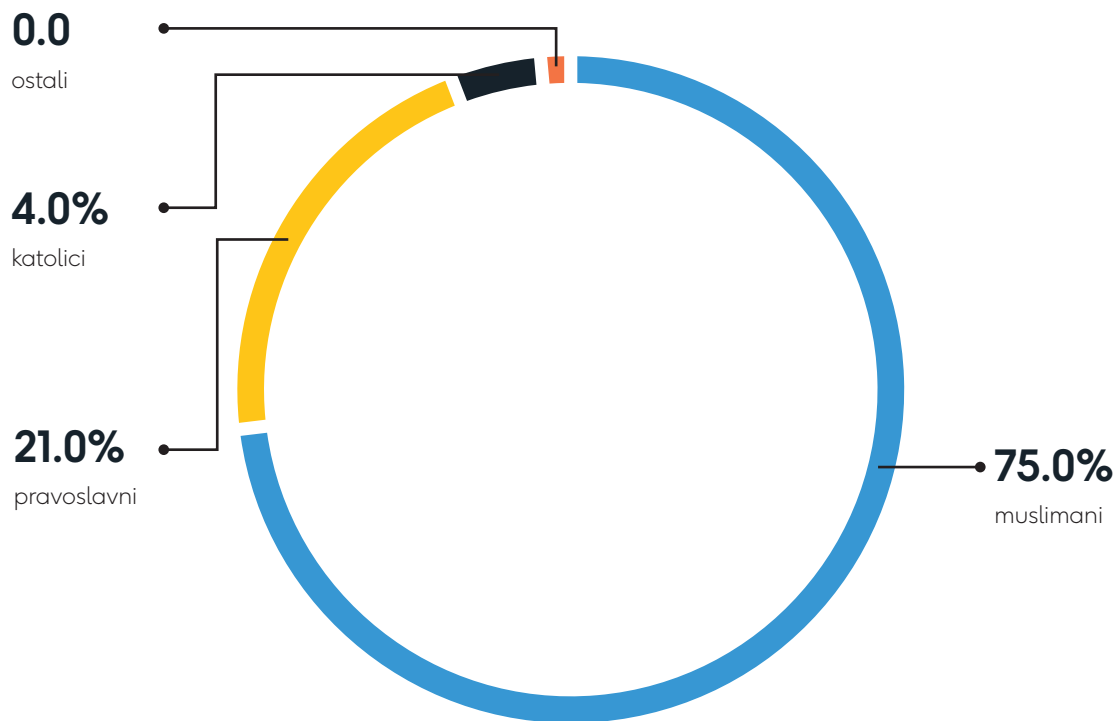
Rezultati popisa, koji su objavljeni 1924. godine, pokazali su da na Kosovu živi:

- **329.502** pripadnika islamske verske zajednice,
- **93.203** pravoslavni,
- **15.785** katolika,
- **427** jevreja,
- **26** grkokatolika.

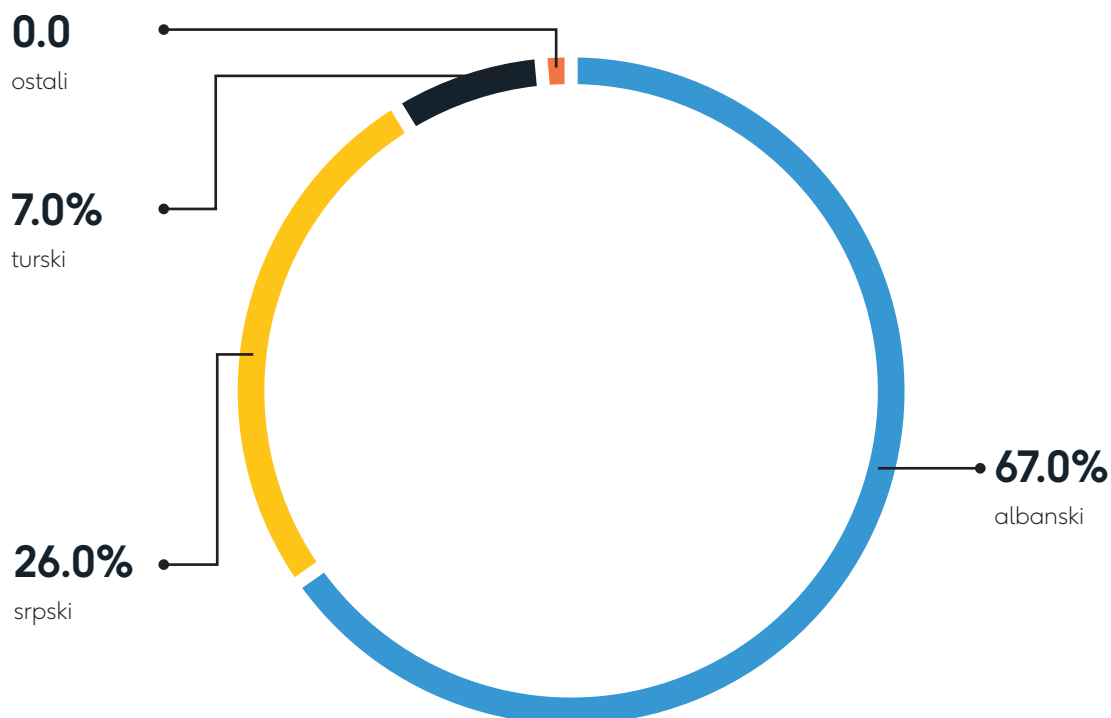
Kada je reč o maternjem jeziku:

- **288.907** građana,
- **114.095** srpskim,
- **27.915** turskim,
- **402** aromunskim,
- **184** slovenačkim,
- **30** nemačkim,
- **12** mađarskim.

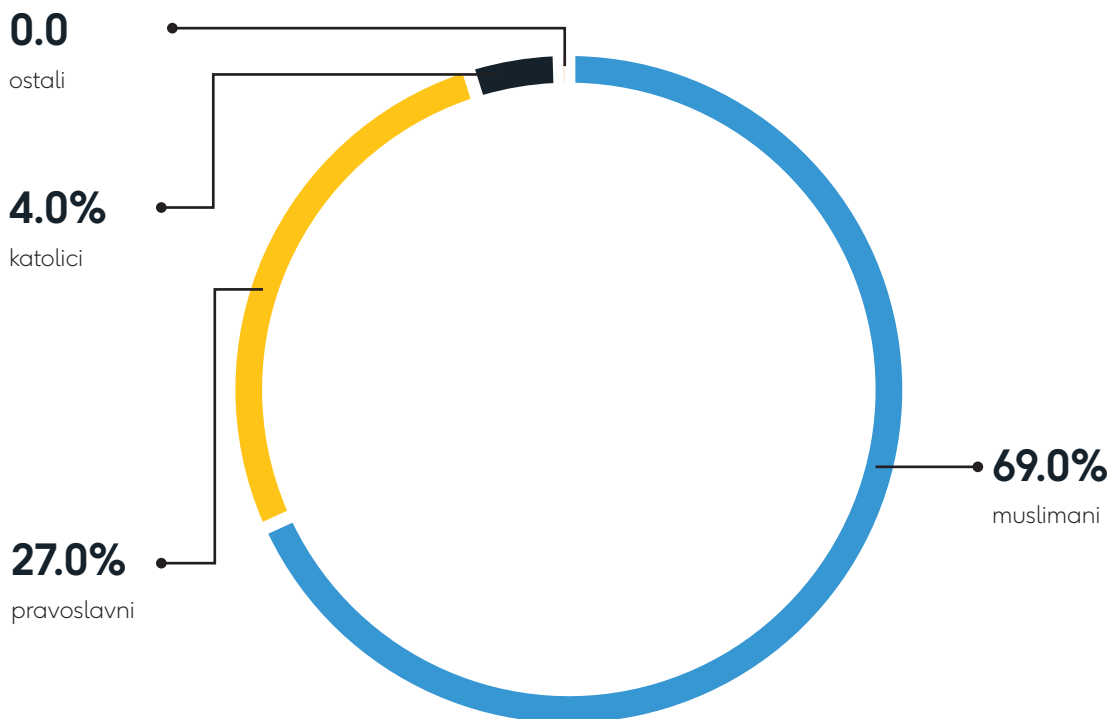
Grafikon 1. Rezultati popisa stanovništva na osnovu veroispovesti u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca na teritoriji današnjeg Kosova iz 1921. godine.

Grafikon 2. Rezultati popisa stanovništva na osnovu maternjeg jezika u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca na teritoriji današnjeg Kosova iz 1921. godine..

Grafikon 3. Rezultati popisa stanovništva na osnovu veroispovesti u Kraljevini Jugoslaviji na teritoriji današnjeg Kosova iz 1931. godine.

Na popisu sprovedenom 1931. godine građani su imali pravo da iskažu svoju etničku pripadnost. Međutim, prilikom izjašnjavanja je građanima bilo prvo ponuđeno da potvrde da li je njihova nacionalnost jugoslovenska ili neka druga, pa je tek sledeće pitanje u upitniku pružalo mogućnost samostalnog upisivanja nacionalnosti. Ovakva praksa je posledica propagiranja jugoslovenskog identiteta koje je usledilo nakon promene naziva zemlje 1929. godine i izmene kursa nacionalnog pitanja u toj višenacionalnoj tvorevini⁷. Na Kosovu je prema rezultatima tog popisa živelo ukupno 552.064 stanovnika, od toga na osnovu veroispovesti: 379.981 muslimana, 150.745 pravoslavnih, 20.568 katolika i 770 građana koji su ispovedali druge religije.⁸

⁷ Snežana Mrđen, *Narodnost u popisima. Promjenljiva i nestalna kategorija*, Filozofski fakultet Zadar, 2002, str. 78, dostupno na: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-982X/2002/0038-982X0201077M.pdf> (pristupljeno: 17. decembra 2021)

⁸ Republički zavod za statistiku, *Stanovništvo po veroispovesti i maternjem jeziku po popisu od 31. marta 1931. godine*, dostupno na: <http://publikacije.stat.gov.rs/G1931/Pdf/G19314001.pdf> (pristupljeno: 21. decembra 2021)

Albanskim jezikom je govorilo 331.549 stanovnika Kosova, srpskim (i ostalim južnoslovenskim jezicima)⁹ 180.170, mađarskim 426, nemačkim 241, dok se 38.907 nije detaljno izjasnilo povodom svog maternjeg jezika.

● 1931. 552.064 STANOVNIKA

→ **379.981** muslimana

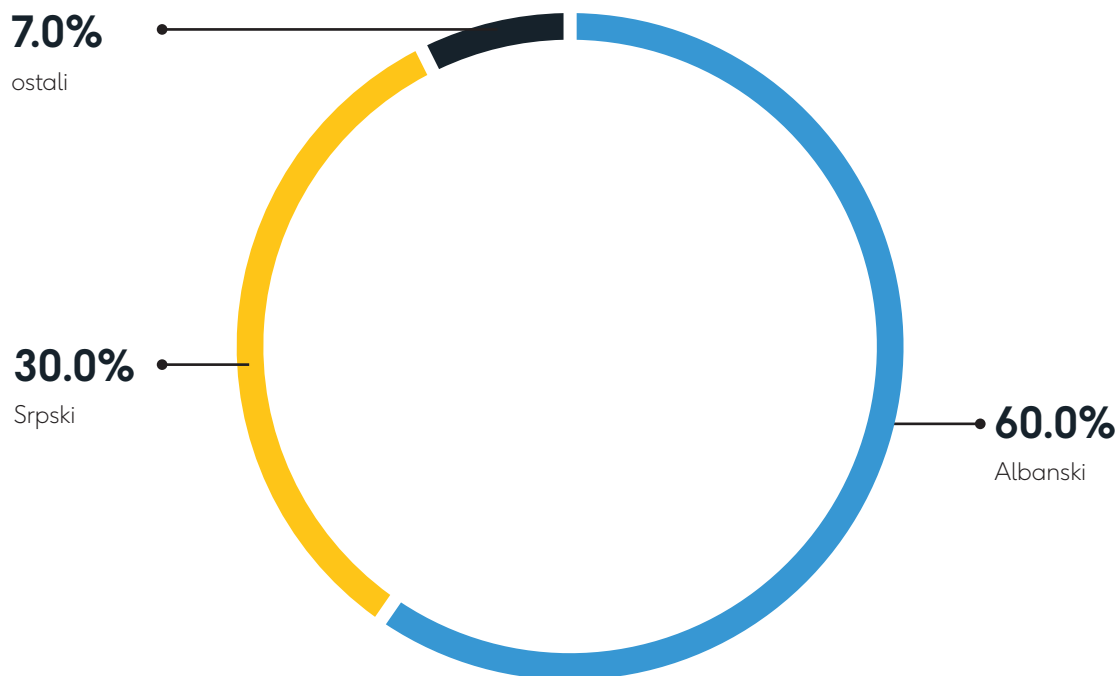
→ **150.745** pravoslavnih

→ **20.568** katolika

→ **770** građana koji su ispovedali druge religije

⁹ Kao i slučaju izjašnjavanja o nacionalnoj pripadnosti, odabir maternjeg jezika je bio uslovljen izborom između *jugoslovenskih jezika* i ostalih, te su prikupljeni podaci o jezicima bili nepotpuni, jer su se građani različito i po svom nahodanju izjašnjavali o svom maternjem jeziku ili, pak, nisu precizirali kojim se južnoslovenskim jezikom koriste.

Grafikon 4. Rezultati popisa stanovništva na osnovu maternjeg jezika u Kraljevini Jugoslaviji na teritoriji današnjeg Kosova iz 1931. godine.

Osim prikupljanja podataka o ukupnom broju stanovnika i strukturi stanovništva, popis iz 1948. godine je za cilj imao procenu razmera posledica i štete izazvane ratom na teritoriji cele tadašnje FNRJ. Na osnovu prikupljenih podataka je utvrđeno da na Kosovu živi ukupno 727.820 stanovnika, od toga: Albanaca (498.242), Srba (171.911), Crnogoraca (28.050), Roma (11.230), tzv. neopredeljenih muslimana (9.679)¹⁰, Hrvata (5.290), Turaka (1.315), Makedonaca (526), Slovenaca (283), Nemaca (197) i ostalih (1.816).¹¹

¹⁰ Od građana FNRJ koji su islamske veroispovesti, a južnoslovenske etničke pripadnosti, je zahtevano da u posebnoj rubrici prilikom popisivanja odaberu ponuđenu varijantu (musliman-neopredeljen, Srbin-musliman, Hrvat-musliman, Makedonac-musliman, itd) ili upišu da su *nacionalno-neopredeljeni*.

¹¹ Republički zavod za statistiku, *Stanovništvo narodnosti po popisu od 15. marta 1948. godine*, dostupno na: <http://publikacije.stat.gov.rs/G1948/Pdf/G19484001.pdf> (pristupljeno: 21. decembra 2021)

1948. 727.820 STANOVNIKA

- Albanaci **(498.242)**

- Srbi **(171.911)**

- Crnogorci **(28.050)**

- Romi **(11.230)**

- tzv. neopredeljenih muslimana **(9.679)**

- Hrvati **(5.290)**

- Turci **(1.315)**

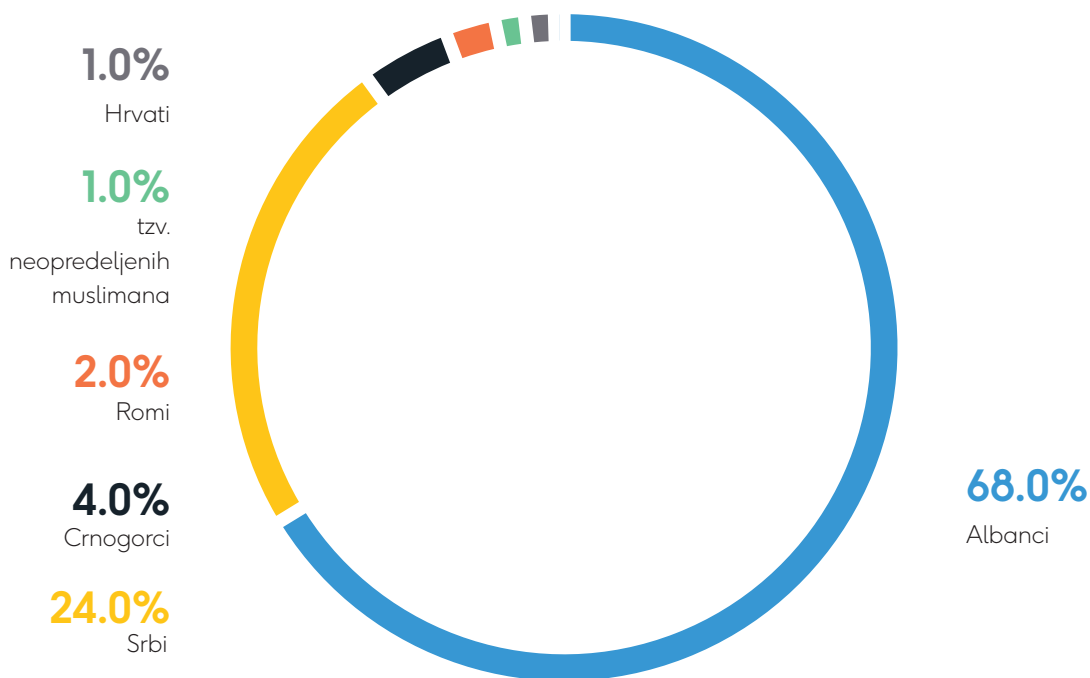
- Makedonci **(526)**

- Slovenci **(283)**

- Nemči **(197)**

- ostali **(1.816)**

Grafikon 5. Rezultati popisa stanovništva na osnovu etničke pripadnosti u FNRJ na teritoriji današnjeg Kosova iz 1948. godine.

Da bi se izbegao diskontinuitet u popisivanju stanovništva i prilagodilo međunarodnoj praksi, FNRJ je održala popis stanovništva 1953. godine, samo pet godina nakon prethodnog. Na teritoriji Kosova je ukupno pobrojano 808.141 stanovnika, a struktura po etničkoj osnovi je bila sledeća: Albanci (524.559), Srbi (189.969), Turci (34.583), Crnogorci (31.343), Romi (11.904), Jugosloveni/ neopredeljeni (6.241)¹², Hrvati (6.201), Makedonci (972), Slovinci (511), ostali (1.858).¹³ Kao što je bio slučaj sa popisom iz 1948. godine, tako su i 1953. građani iz redova južnoslovenskog etničkog korpusa islamske veroispovesti bili prinuđeni

¹² „Lice jugoslovenskog porekla, koje nije bliže nacionalno opredeljeno, upisuje: Jugosloven-neopredeljen, a drugo nacionalno neopredeljeno lice upisuje: nacionalno-neopredeljen.“ (iz: Savezni zavod za statistiku, *Popis stanovništva 1953. godine. Knjiga I. Vitalna i etnička obeležja. Konačni rezultati za FNRJ i narodne republike*, Beograd, 1959, str. 9)

¹³ Republički zavod za statistiku, *Stanovništvo po veroispovesti i maternjem jeziku po popisu od 31. marta 1931. godine*, <http://publikacije.stat.gov.rs/G1948/Pdf/G19484001.pdf> (pristupljeno: 21. decembra 2021)

● 1953. 808.141 STANOVNIKA

→ Albanci **(524.559)**

→ Srbi **(189.969)**

→ Turci **(34.583)**

→ Crnogorci **(31.343)**

→ Romi **(11.904)**

→ Jugosloveni/neopredeljeni **(6.241)**

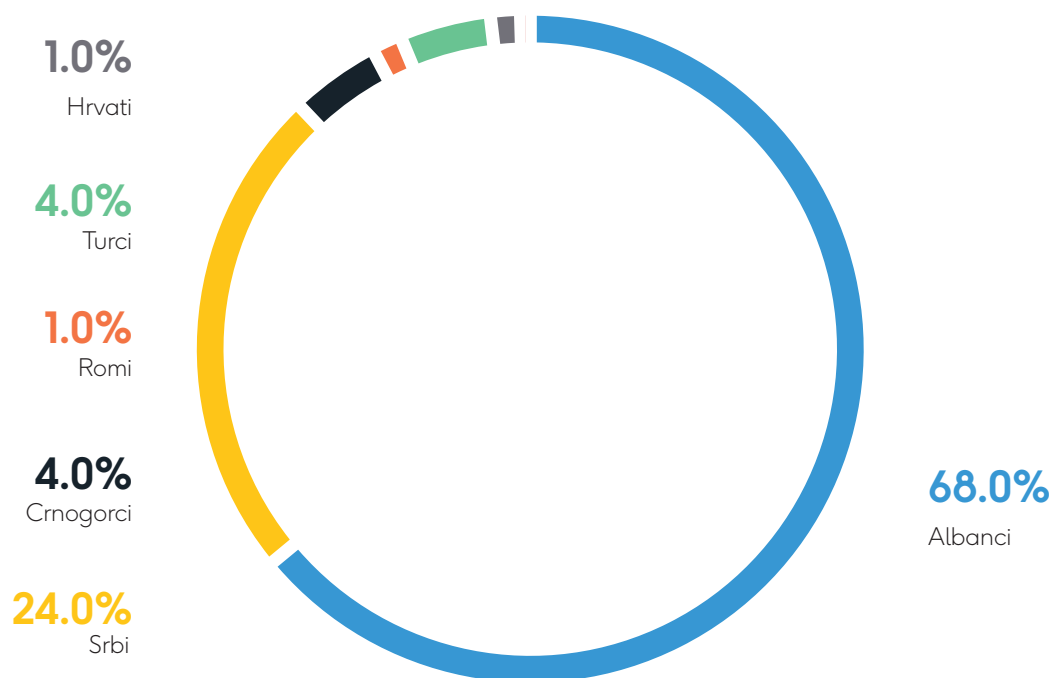
→ Hrvati **(6.201)**

→ Makedonci **(972)**

→ Slovinci **(511)**

→ ostali **(1.858)**

Grafikon 6. Rezultati popisa stanovništva na osnovu etničke pripadnosti u FNRJ na teritoriji današnjeg Kosova iz 1953. godine.

da biraju jednu od ponuđenih kategorija i to najčešće onu za tzv. *neopredeljene*. Sa druge strane, tokom 1953. godine su se pripadnici goranske zajednice, koja tada još uvek nije bila priznata kao zasebna etnička grupacija, u oblastima u kojima tradicionalno žive (današnja opština Dragaš), mahom izjasnili kao Turci.

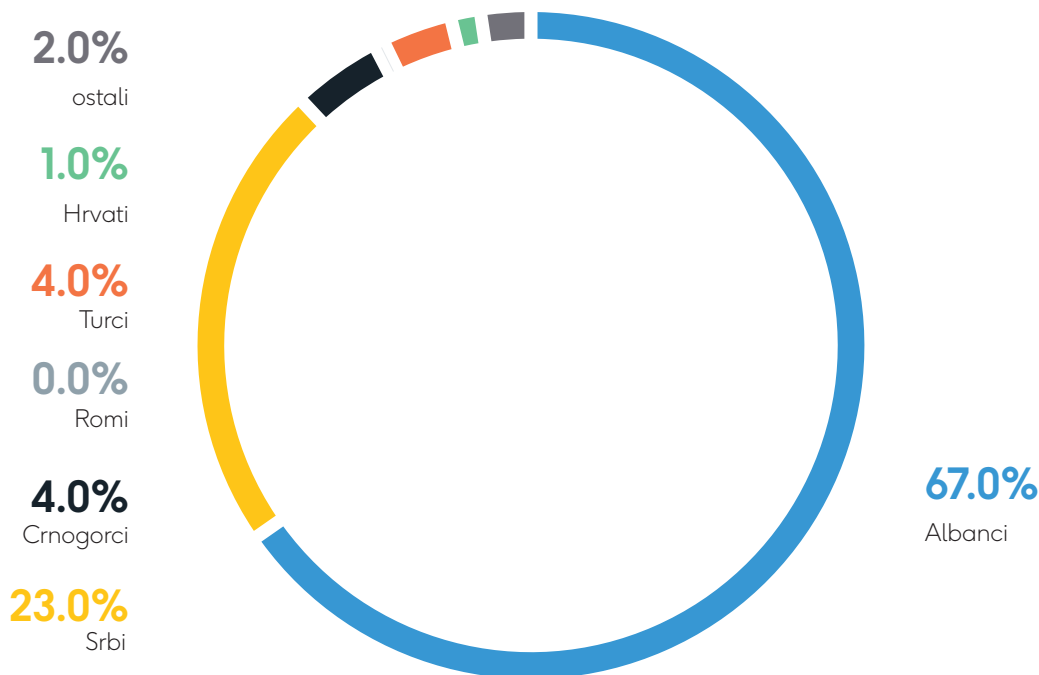
Na popisu sprovedenom 1961. godine utvrđeno je da na Kosovu živi 963.959 stanovnika, od čijeg su ukupnog broja Albanci činili 646.604, Srbi 227.016, Crnogorci 37.588, Turci 25.764, Muslimani 8.026, Hrvati 7.251, Jugosloveni 5.206, Romi 3.202, Makedonci 1.142, Slovenci 510, dok su ostale etničke grupe brojile 1.650.¹⁴

¹⁴ Republički zavod za statistiku, *Popis stanovništva, domaćinstava, i stanova u 1961. godini. Nacionalni sastav stanovništva FNR Jugoslavije. Podaci po naseljima i opštinama. Knjiga III*, Beograd, 1994, dostupno na: <http://publikacije.stat.gov.rs/G1961/Pdf/G19614001.pdf> (pristupljeno: 22. decembra 2021)

1961 963.959 STANOVNIKA

- **646.604** Albanci
- **227.016** Srbi
- **37.588** Crnogorci
- **8.026** Muslimani
- **7.251** Hrvati
- **5.206** Jugosloveni
- **3.202** Romi
- **1.142** Makedonci
- **510** Slovenci
- **1.650** ostale etničke grupe

Grafikon 7. Rezultati popisa stanovništva na osnovu etničke pripadnosti u FNRJ na teritoriji današnjeg Kosova iz 1961. godine.

U popisnim materijalima, odnosno upitnicima, se 1971. godine pojavljuje termin *etnička pripadnost*, što u ranijim ciklusima prikupljanja podataka nije bio slučaj (kada se upotrebljavao termin *narodnost*). Još jedna od novina jeste odsustvo nuđenja primera naziva etničkih grupa, te je svakom pojedincu pružena prilika da se o svojoj nacionalnoj pripadnosti izrazi na slobodan način (tj. „prema izjavi lica koje se popisuje“). Rezultati popisa iz 1971. ukazali su na nagli porast broja stanovnika na Kosovu, koji je te godine premašio cifru od milion i dostigao ukupno 1.243.693 stanovnika. Najveći udeo u stanovništvu imali su Albanci (916.168), zatim Srbi (228.264), Crnogorci (31.555), Muslimani (26.357), Romi (14.953), Turci (12.283), Hrvati (8.264), Makedonci (1.048), Jugosloveni (920), Slovenci (392) i ostali (3.489).¹⁵

¹⁵ Republički zavod za statistiku, *Popis stanovništva, domaćinstava, i stanova u 1971. godini. Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije. Podaci po naseljima i opštinama. Knjiga III*, Beograd, 1994, dostupno na: <http://publikacije.stat.gov.rs/G1971/Pdf/G19714001.pdf> (pristupljeno: 22. decembra 2021)

1971. 1.243.693 STANOVNIKA

→ **916.168** Albanci

→ **228.264** Srbi

→ **31.555** Crnogorci

→ **26.357** Muslimani

→ **14.953** Romi

→ **12.283** Turci

→ **8.264** Hrvati

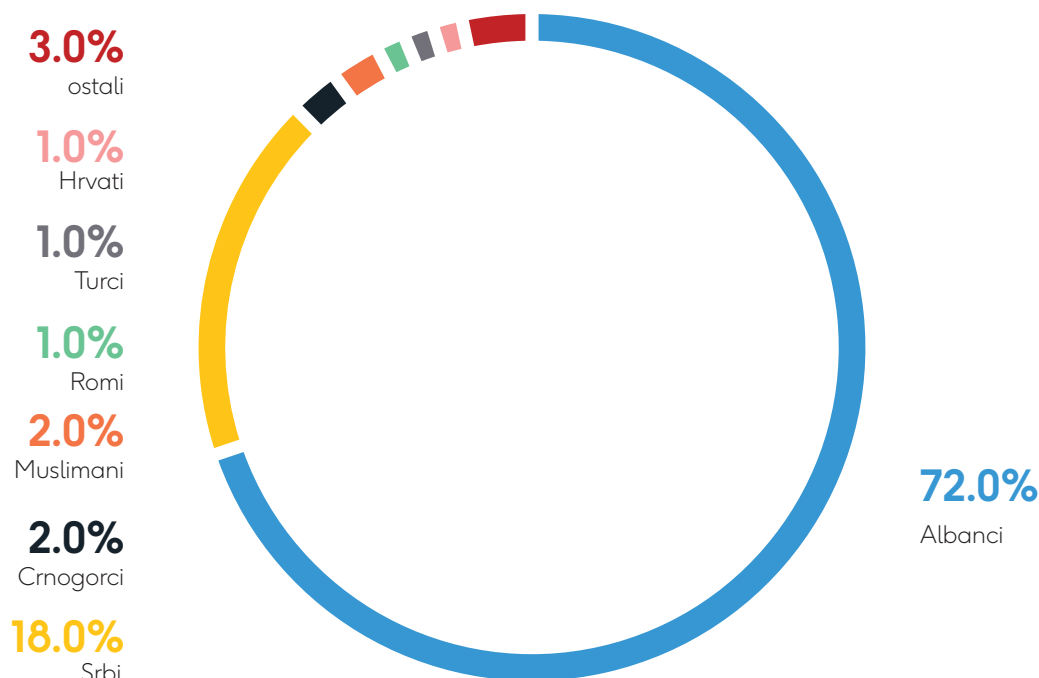
→ **1.048** Makedonci

→ **920** Jugosloveni

→ **392** Slovenci

→ **3.489** ostali

Grafikon 8. Rezultati popisa stanovništva na osnovu etničke pripadnosti u SFRJ na teritoriji današnjeg Kosova iz 1971. godine.

U odnosu na 1971. godinu, rezultati popisa iz 1981. pokazuju osetan pad u procenutalnom udelu Srba u ukupnom broju stanovnika na Kosovu sa 23% na 18%. Broj stanovnika je za deceniju narastao na skoro četvrt miliona i dostigao je brojku od 1.584.440 stanovnika. Od toga su Albanci činili 1.226.736, Srbi - 209.497, Muslimani - 58.562, Romi - 34.126, Crnogorci - 27.028, Turci - 12.513, Hrvati - 8.718, Jugosloveni - 2.676, Makedonci - 1.056, Slovenci - 343 i ostali - 3.185. Za razliku od svih prethodno sprovedenih ciklusa prikupljanja podataka, 1981. je po prvi put ponuđeno pravo da se građani o svom identitetu ne izjasne. Uz to, ovo je bio popis na kome su južnoslovenski muslimani imali pravo da se izjasne po etničkoj grupi koja je prethodno postala ustavna kategorija – Muslimani.

Nestabilna politička klima generisana posledicama rezultata prvih demokratski održanih izbora i narastajućih međuetničkih animoziteta u SFRJ bacili su senku na proces popisivanja stanovnika, domaćinstava i stanova tokom 1991. Pritisak etnocentričkih političkih opcija na svoje

birače da se na popisu izjasne u skladu sa njihovom probuđenom nacionalističkom retorikom uzelo je svog maha, te je najveći pritisak vršen na one koji su se u prethodnom ciklusu izjasnili kao Jugosloveni.¹⁶ Nasuprot tome, sveopšte nezadovoljstvo među kosovskim Albancima izazvanim drastičnim ograničavanjem autonomije *AP Kosovo i Metohija* i posledičnom odlukom o neučestvovanju u radu institucija je za posledicu imalo potpuni bojkot procesa popisivanja stanovnika od strane ove zajednice. Tako je, za razliku od ostatka tadašnje SFRJ, terensko prikupljanje podataka o broju i strukturi stanovništva na Kosovu bilo u potpunosti neuspešno. Tadašnji Savezni zavod za statistiku ponudio je svoju procenu broja pripadnika albanske zajednice na Kosovu¹⁷, te su ovi nepotpuni

16 Snežana Mrđen, *Narodnost u popisima. Promjenljiva i nestalna kategorija*, Filozofski fakultet Zadar, 2002, str. 90, dostupno na: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-982X/2002/0038-982X0201077M.pdf> (pristupljeno: 12. januara 2022)

17 Republički zavod za statistiku, *Stanovništvo i domaćinstva Republike Srbije prema popisu 1991. godine*, Beograd, 1995, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G1995/Pdf/G19954001.pdf> (pristupljeno: 19. decembra 2021)

podaci o etničkoj strukturi ukršteni sa podacima prikupljenim tokom 1991, među onim delom stanovništva koji nije bojkotovao popis¹⁸. Tako je brojčana i etnička struktura na Kosovu procenjena na sledeći način: Albanci - 1.596.072, Srbi - 194.190, Muslimani - 66.189, Romi - 45.745, Crnogorci - 20.365, Hrvati - 8.062, Jugosloveni - 3.457 i ostali - 21.933.

Popis stanovništva i domaćinstava 2011.

Usled ratnih dejstava i NATO intervencije krajem devedesetih, kao i pokušaja izgradnje mira pod pokroviteljstvom međunarodne zajednice, osnovni bezbednosni, administrativni i proceduralni uslovi za sprovođenje popisa stanovništva 2001. godine na Kosovu nisu postojali.

Zbog nedostatka institucionalnog i administrativnog okvira za statističku obradu podataka, 2001. godine je osnovan *Statistički zavod Kosova* (danas *Kosovska agencija za statistiku*). Ovo regulatorno telo (u sistemu UNMIK-a) je za cilj imalo da stvori osnovne preduslove za pripremu i posledično sprovođenje sveobuhvatnog popisa stanovništva na Kosovu. U saradnji sa međunarodnim subjektima, Skupština Kosova je 2003. godine usvojila *Zakon o popisu stanovništva, porodičnih gazdinstava i stanova na Kosovu*, sa ciljem regulisanja organizovanja i implementacije popisa stanovništva i definisanja institucionalno-administrativnog okvira i ingerencija relevantnih tela, koje bi garantovale pripremu, sprovođenje i monitoring ovog procesa u skladu sa priznatim međunarodnim standardima.

Bazirajući se na Zakon iz 2003, Skupština Kosova je 2010. godine usvojila novi *Zakon o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova*

¹⁸ Republički zavod za statistiku, *Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti. Popis 1991.*, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/media/3637/stanovnistvo-prema-nacionalnoj-pripadnosti-popis-1991.xlsx> (pristupljeno: 22. decembra 2021)

(br. 03/L-237)¹⁹, čiji sadržaj nije pretpreo veće izmene, dok je veoma loš kvalitet prevoda na srpski jezik ostao konstanta. Nerazumljivost i nejasnoće sadržaja zakona nisu bili jedini razlog što 2011. nije sproveden u potpunosti legitiman popis stanovništva. Naime, u četiri opštine na severu Kosova (Severna Mitrovica, Leposavić, Zubin Potok i Zvečan) popisivanje nije vršeno, dok je većina pripadnika srpske zajednice koja živi južno od reke Ibar u značajnoj meri bojkotovala ovaj proces. Da bojkot nije bio iznenađenje govori i činjenica da su kosovski Srbi bojkotovali pet terenskih pripremnih testova za popis stanovništva koji su održani u sredinama sa srpskom većinom tokom 2006. i 2008. godine.

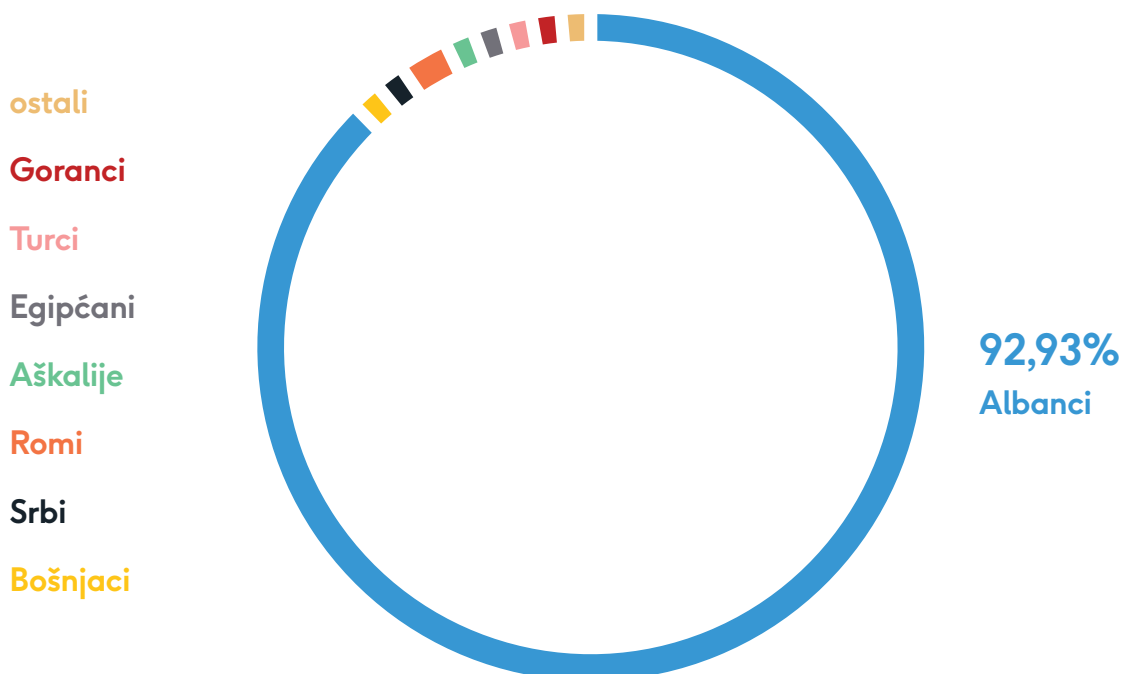
Uprkos jasno razvijenoj strategiji Zavoda za statistiku Kosova (objavljenog 2009)²⁰, u kome je predložen detaljan plan javne kampanje sa ciljem obaveštavanja građana srpske nacionalnosti o važnosti učestvovanja u popisu stanovništva, u praksi je imala mali odjek i razumevanje među pripadnicima ove zajednice. Prema *Završnom izveštaju Kosovske agencije za statistiku o sprovedenom popisu stanovništva*, upravo je neučestvovanje kosovskih Srba na popisu označeno kao najveći neuspeh, kao posledica neodgovarajuće javne kampanje. Međutim, bez obzira na odsustvo učešća dela stanovništva, ocenjeno je da je organizacija popisa dobro funkcionisala, te da je popisivačko osoblje postiglo zadovoljavajući nivo rezultata²¹. Uz to, naglašeno je da je funkcionalno prikupljanje podataka i upravljanje popisnim dokumentima omogućilo kreiranje do tada nepostojeće elektronske baze podataka, koja će u „značajnoj meri olakšati sledeći ciklus popisa“.

¹⁹ Skupština Kosova, *Zakon o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova, 2010*, dostupno na: <http://old.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-237-ser.pdf> (pristupljeno: 21. decembra 2021)

²⁰ Statistical Office of Kosovo, *Proposal of a Road Map for the Population and Housing Census in Kosovo, 2009*, Pristina

²¹ Kosovo Agency of Statistics, *Kosovo Population and Housing Census 2011. Final Results, 2011*, str. 22, dostupno na: https://ask.rks-gov.net/media/2075/final-results_eng.pdf (pristupljeno: 21. decembra 2021)

Grafikon 9. Rezultati popisa stanovništva na osnovu etničke pripadnosti na Kosovu iz 2011. godine.

Rezultati popisa stanovništva iz 2011. godine su priznati kao legitimni u široj javnosti na Kosovu, kao i u međunarodnoj zajednici. Etnička struktura prema ovim rezultatima je pokazala da većinu stanovništva čine Albanci (92,93%), dok značajan broj pripadnika nevećinskih zajednica ima među Bošnjacima (1,58%), Srbima (1,58%), Turcima (1,08), Aškalijama (0,89%), Egipćanima (0,66%), Romima (0,51%) i Gorancima (0,59%).^{22,23}

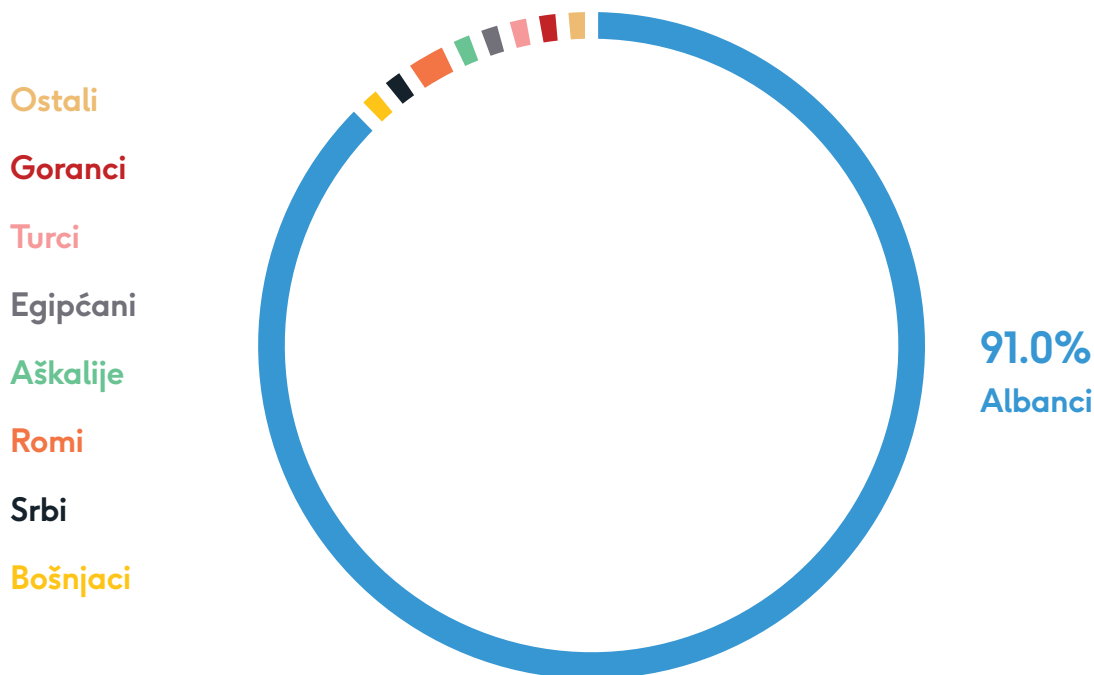
22 Kosovska agencija za statistiku, *Stanovništvo prema polu i nacionalnosti na nivou naselja, Priština*, 2013, dostupno na: <https://ask.rks-gov.net/media/1615/stanovnistvo-prema-polu-i-nacionalnosti-na-nivou-naselja.pdf> (pristupljeno: 21. decembra 2021)

23 U brojkama rezultati popisa iz 2011. su sledeći: ukupno 1.739.825 stanovnika, od toga: Albanci - 1.616.869), Romi - 34.126, Bošnjaci - 27.533, Srbi - 25.532, Turci - 18.738, Aškalije - 15.436, Egipćani - 11.524, Goranci - 10.265, ostali - 20.225.

Ograničenost ophvata popisa stanovništva sprovedenog 2011. godine, uslovio je neophodnost procenjivanja ukupnog broja stanovništva između dva popisna ciklusa. Pored Kosovske agencije za statistiku, kao jednoj od najrelevantnijih i najpribližnijih procena se smatraju one koje su ponuđene od strane OEBS-a i ECMI-ja. Prema ovoj proceni (iz 2013) struktura stanovništva na osnovu etničke pripadnosti je sledeća: Albanci (86,6% - 1.623.419), Srbi (7,8% - 146.128), Bošnjaci (1,5% - 28.933), Turci (1% - 18.948), Romi (0,8% - 15.696), Aškalije (0,8% - 15.546), Egipćani (0,6% - 11.524) i Goranci (0,5% - 10.945).²⁴ Uzevši u obzir osetljiv trend i talase migracija sa Kosova u inostranstvo, bez obzira na nacionalnu pripadnost, kojem često prethodi unutarnje gravitiranje ka većim gradovima (iz ruralnih sredina ka urbanim), izuzetno je teško dati približnu procenu broja rezidentnog stanovništva Kosova.

24 European Center for Minority Issues Kosovo, *Communities in Kosovo: A guidebook for professionals working with communities in Kosovo*, Priština, 2013, dostupno na: <https://www.ecmikosovo.org/uploads/ECMIKosovoDec2013Guidebookfor-ProfessionalsENG.pdf> (pristupljeno 21. decembra 2021)

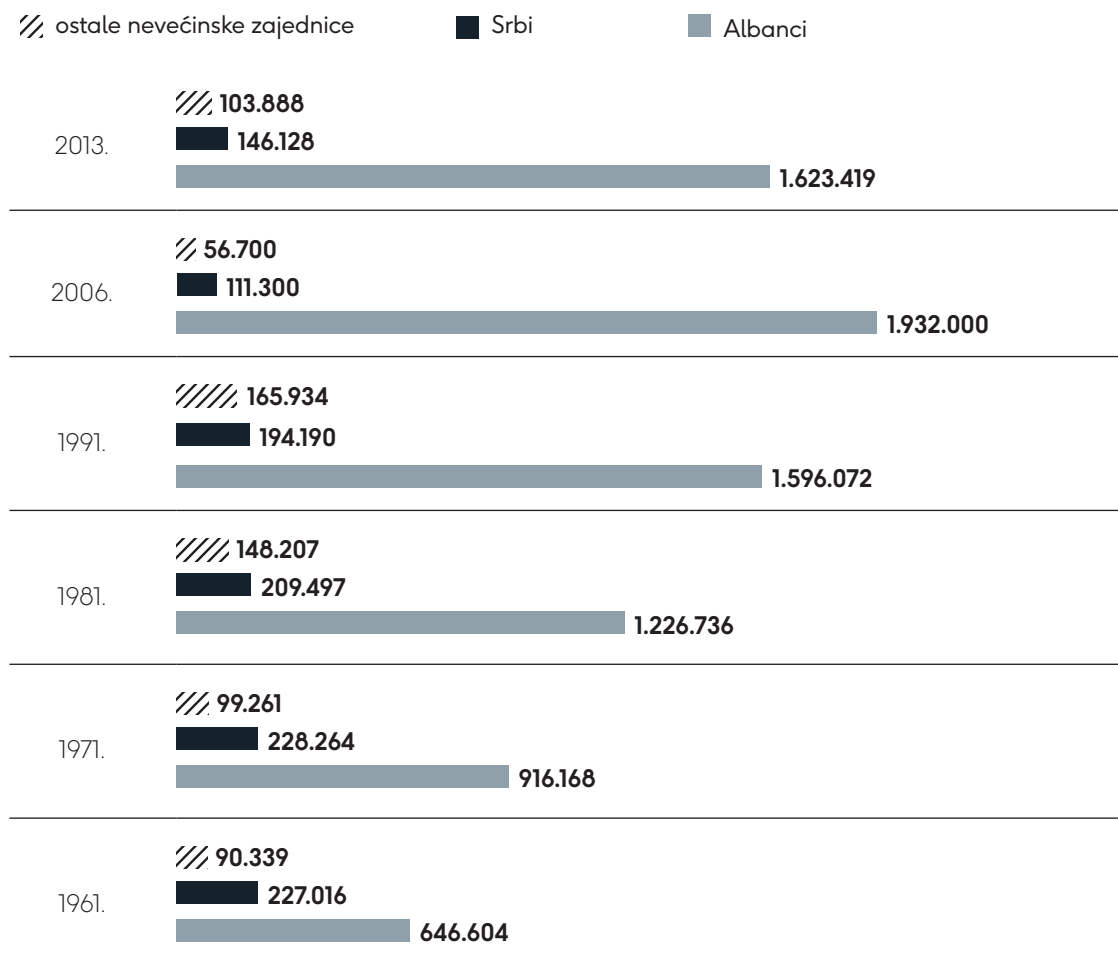
Grafikon 10. Procena ECMI i OEBS o broju stanovnika na Kosovu na osnovu etničke pripadnosti iz 2013. godine.

Situacija sa pripadnicima zajednice kosovskih Srba je specifična po tome što je za nijansu komplikovanija u odnosu na pripadnike većinske zajednice. Nedostatak lične bezbednosti i pravne sigurnosti, trusno političko okruženje, nezavidno ekonomsko stanje, kao i društvena, jezička i kulturna izolacija (naročito rasprostranjena među Srbima koji nastanjuju enklave južno od reke Ibar), u uslovima postkonfliktne tranzicije

ovoj zajednici otežava opstanak na Kosovu. Štaviše, osetne posledice konflikata kraja devedesetih i martovskog nasilja 2004. godine, dodatno motivišu pripadnike ove zajednice da bolji život potraže van Kosova. Sa rapidno rastućim brojem mlade populacije kosovskih Srba koji (privremeno ili nepovratno) napuštaju Kosovo, u ovom trenutku je nemoguće proceniti tačan broj pripadnika ove nevećinske zajednice.

Grafikon 11. Usporedan odnos između većinske, srpske i ostalih nevećinskih zajednica na Kosovu na osnovu popisa stanovništva iz 1971, 1981, 1991. (procena²⁵), 2006. (procena²⁶) i 2013. (procena²⁷) godine.

Ne oslanjajući se potpuno na gorenavedene argumente, a sa ciljem utvrđivanja tačnog broja stanovnika četiri opštine na severu Kosova, u Skupštini Kosova je 2016. podneta inicijativa za usvajanje tzv. *Zakona za sprovođenje popisa na Severu*.²⁸

25 Republički zavod za statistiku, *Stanovništvo i domaćinstva Republike Srbije prema popisu 1991. godine*, Beograd, 1995, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G1995/Pdf/G19954001.pdf> (pristupljeno: 11. decembra 2021)

26 Zavod za statistiku Kosova, *Demografske promene Kosova u periodu 1948-2006*, 2008, dostupno na: <https://ask.rks-gov.net/media/2065/demografske-promene-kosova-u-periodu-1948-2006.pdf> (pristupljeno: 11. januara 2022)

27 European Center for Minority Issues Kosovo, *Community Profiles*, 2016, dostupno na: <https://www.ecmikosovo.org/en/Community-Profiles> (pristupljeno: 11. januara 2022)

28 KosSev, *Srbi sa Severa neće na kosovski popis i ne veruju da će ga biti*, 2016, dostupno na: <https://kossev.info/srbi-sa-severa-nece-na-kosovski-popis-i-ne-veruju-da-ce-ga-bit-2/> (pristupljeno: 11. januara 2022)

Kao jedan od glavnih argumenata u prilog vršenja popisa na prostoru četiri opštine na severu Kosova bio je usklađivanje realnog broja stanovnika sa tamošnjim opštinskim budžetima. Uprkos postojanju jaza između ova dva faktora, i to ne samo u navedenim opštinama, predlog ovog Zakona nije usvojen. Neuspeh ove inicijative odložio je prikupljanje sveobuhvatnih podataka do sledećeg popisnog ciklusa. Iako je tokom 2019. godine iz Kosovske agencije za statistiku najavljeno da je na osnovu saveta Eurostata i međunarodnih standarda detaljno isplaniran svaki korak i aktivnost sa ciljem da realizacija popisa 2021. (odnosno 2022) godine bude sprovedena onako kako je planirana, još uvek (maj 2022)

nije usvojen pravni okvir koji će takve napore zakonski i zaokružiti.

Popis stanovništva iz 2011. proizveo je praktične posledice u nekoliko oblasti:

- nedostatak podataka o ukupnom broju stanovnika, kao i nedefinisan broj pripadnika srpske nacionalnosti, kao najbrojnije nevećinske zajednice na Kosovu, što je sledstveno kreiralo pogrešnu percepciju o realnom statističkom odnosu između većinskog i nevećinskih zajednica;
- neravnomerna raspodela budžeta sa centralnog na nivo opština sa srpskom većinom (naročito onih na severu Kosova), usled principa po kojem se budžetske dotacije izračunavaju na osnovu broja stanovnika određene opštine, što onemogućava njihov održiv socio-ekonomski razvoj i funkcionisanje lokalnih administracija;
- izopštenost raseljenih (sa prebivalištem u Srbiji ili na Kosovu) i lica koja samo u određenim vremenskim periodima žive na Kosovu (npr. zbog ekonomskih uslova) iz učestvovanja u popisu stanovništva;
- izuzetost, u pojedinim slučajevima, pripadnika srpske nacionalnosti iz procesa popisa stanovništva zbog posedovanja ličnih dokumenata izdatih od strane Srbije;
- dalje produbljanje imovinsko-pravnih problema koji već dve decenije tište pripadnike zajednice kosovskih Srba.

Nacrt Zakona o popisu i perspektive održavanja popisa na Kosovu

Oblast organizacije, sprovođenja i monitoringa popisa stanovništva uvek je regulisano zakonom o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova. Izmjenjene društveno-političke okolnosti i potreba za praktičnom regulacijom nastupajućeg popisnog ciklusa iziskuju obezbeđivanje neometanog sprovođenja popisa putem definisanja jasnih zakonskih pravila od strane

zakonodavnih organa. U međuvremenu, osim pojedinačnih informacija plasiranih u medijima o trajanju popisa (u periodu od 30 dana, u poređenju sa 2011, kada je trajao 15)²⁹, okvirnog dostupnog budžeta (od oko 11 miliona evra)³⁰ i pripremnih radnji, javnost na Kosovu nije detaljnije obaveštavana o predstojećem popisu stanovništva. Kako je navedeno u *Godišnjem planu zvanične statistike* Kosovske agencije za statistiku³¹, za 2020. godinu je planirano usvajanje nacrtu Zakona o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova, kao i sprovođenje probnog popisa. U planu je navedeno da će ove aktivnosti verovatno biti odložene na neodređeno vreme (zbog pandemije).

Usled političke nestabilnosti i promena vladajućih koalicija u kratkom vremenskom periodu, te pojavom virusa COVID-19 na prostoru Kosova, usvajanje novog zakona koji bi detaljno regulisao proces popisa je odlagano u nekoliko navrata. Vlada je upravo iz tih razloga 28. decembra 2021. uputila Skupštini na razmatranje predloga Zakona o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova³². Nakon utvrđivanja usklađenosti nacrtu Zakona sa EU standardima³³, predlog je razmotren od strane relevantne skupštinske komisije, te je Skupština 23. februara 2022. u načelu usvojila nacrt Zakona (br. 08/L-114) o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova³⁴. No, sama procedura konačnog usvajanja zakona se prolongirala, uprkos činjenici

29 KosSev, *Digitalni popis stanovništva na Kosovu ove godine, čeka se usvajanje Zakona*, 2022, dostupno na: <https://kossev.info/digitalni-popis-stanovnistva-na-kosovu-ove-godine-ceka-se-uvajanje-zakona/> (pristupljeno: 11. januara 2022)

30 Ibid.

31 Kosovska agencija za statistiku, *Godišnji plan zvanične statistike 2021, 2020*, dostupno na: <https://ask.rks-gov.net/media/5472/plani-vjetor-2021-ke-srb-02062020.pdf> (pristupljeno: 12. januara 2022)

32 Skupština Kosova, *NACRT ZAKONA O POPISU STANOVNIŠTVA, DOMAĆINSTAVA I STANOVA*, 2021, dostupno na: https://kuvendikosoves.org/Uploads/Data/Documents/PLperregjistriminepopullsise,ekonomivfefamiljaredhebanesave_zsEUCszgXs.pdf (pristupljeno: 7. marta 2022)

33 Skupština Kosova, *Pravno mišljenje nacrtu Zakona o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova*, 2021, dostupno na: https://kuvendikosoves.org/Uploads/Data/Documents/114pravnomisljenje_hXvBD8tpGb.pdf (pristupljeno: 7. marta 2022)

34 Skupština Kosova, *Odluka o usvajanju u načelu nacrtu Zakona br. 08/L-114, 2022*, dostupno na: https://kuvendikosoves.org/Uploads/Data/Documents/114Vendimpermiratim-neparim_KTe5yrrNEJ.pdf

da je za pripremu i sprovođenje funkcionalnog procesa popisivanja neophodno minimalnih šest meseci. U skladu sa članom 57 Poslovnika Skupštine³⁵, nakon usvajanja predloga zakona na prvom pretresu, Skupština je u obavezi da dalje razmatra predlog zakona, kroz angažovanje funkcionalnog (koji ima ulogu izvestioca) i stalnih odbora: za budžet i finansije, zakonodavni, za evropske integracije, kao i za prava i interese zajednica. Nakon usvajanja u načelu, funkcionalni odbor je u zakonskoj obavezi da u roku ne dužem od dva meseca³⁶ ponudi konačan izveštaj sa amandmanima na predlog zakona, te ga sledstveno podnese u proceduru za drugi pretres u Skupštini.

Međutim, do konačnog usvajanja nacrtu u vreme obznajivanja ovog istraživanja nije došlo, a poslednja javnosti dostupna informacija o napretku u ovom procesu³⁷ bila je da su članovi funkcionalne grupe 5. maja 2022. godine revidirali sadržaj predloga Zakona. No, bez obzira na razvoj scenarija koji vode ka konačnom usvajanju zakona, planovi, koraci i krajnji datumi navedeni u *Vodiču za popis stanovništva i domaćinstava*³⁸ nisu ispoštovani, iako je čak i sam dokument ažuriran jula 2020. godine, kako bi se prilagodio novonastalim pandemijskim okolnostima. Premda je tokom avgusta 2021. iz Kosovske agencije za statistiku ustvrđeno da su dva od četiri stadijuma pripreme i implementacije popisa praktično završeni, te da je sproveden tzv. pilot popis (septembar-oktobar 2020)³⁹, javnost nije

35 Skupština Kosova, Poslovnik Skupštine, 2010, dostupno na: https://www.kuvendikosoves.org/Uploads/Data/Files/6/Rr_K_RK_29_04_2010_3_XRyC2ppcHm.pdf (pristupljeno: 7. marta 2022)

36 Gorenavedeni odbori mogu zahtevati dodatni rok u trajanju od jednog meseca kako bi podneli svoj izveštaj sa amandmanima.

37 Skupština Kosova, *Nacrt zakon br.08/L-114 o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova, 2022*, dostupno na: <https://kuvendikosoves.org/srb/predlozi-zakona-i-zakoni/predlozi-zakona/?draftlaw=352#info-div> (pristupljeno: 10. maja 2022)

38 Kosovska agencija za statistiku, *POPIS STANOVNIŠTVA NA KOSOVI 2021. Vodič za popis stanovništva i domaćinstava*, 2018, dostupno na: <https://ask.rks-gov.net/media/5557/serbharta-rrugore-e-regjitrimit-te-popullsisë-me-2021-azhurnuar-ne-korrik-020-srb.pdf> (pristupljeno: 12. marta 2022)

39 Albinfo.ch, *Shtyhet sërish regjistrimi i popullsisë në Kosovë, 2021*, dostupno na: <https://www.albinfo.ch/shtyhet-serish-regjistrimi-i-popullsisë-ne-kosove/> (pristupljeno 21. marta 2022)

blagovremeno obaveštavana o napretku u tim fazama, a još manje o pripremi javnosti za nastupajući popis stanovništva. Usvajanje budžeta, potpuna digitalizacija procesa i kreiranje niza unutarnjih dokumenata Kosovske agencije za statistiku nisu dovoljan preduslov u svetlu neinformisanja građana o ovom važnom statističkom procesu.

Pre toga, neophodno je bilo uneti određene izmene u gorepominjani Nacrt, koji zapravo predstavlja zakonski osnov za otklanjanje bilo kojih potencijalnih neregularnosti i kontrolu kvaliteta sprovođenja procesa popisivanja. Kao akt koji na koncizan i precizan način treba da reguliše statistički proces prikupljanja podataka i institucionalni angažman, dopušta priličan broj nejasnoća koje u početnim fazama popisivanja i krajnjoj upotrebi prikupljenih podataka mogu kreirati nedoumice i pravne vakuume. U tom smislu, iz perspektive srpske (i ostalih nevećinskih zajednica) pojedine stavke i definicije mogu stvoriti manevarski prostor za različita (pogrešna) tumačenja:

- **REZIDENTNO I NEREZIDENTNO STANOVNIŠTVO.** Ponuđena definicija ovih dvaju kategorija ne obuhvataju osobe koje su napustile Kosovo kao posledicu ratnih dejstava kraja devedesetih i nakon 17. marta 2004, a koje imaju status izbeglica (gde god da se trenutno nalaze). Sa druge strane, a u svetlu prava rezidentnih osoba da u odsustvu nerezidentnih individua pružaju njihove podatke, prava raseljenih lica se u takvim okolnostima sužavaju do mere odsustva pristupa procesu popisivanja. Ovo poslednje naročito može važiti za sredine u kojima više ne žive osobe koje u odsustvu raseljenih lica mogu (u njihovo ime) ispuniti popisni upitnik. Štaviše, ovako šturo definisane kategorije stanovništva ne dopuštaju učešće onih lica, najčešće povratnika u zapadnom delu Kosova, koja na Kosovu borave u određenim sezonskim intervalima. Problem može nastati onoga trenutka kada se ti intervali ne budu

poklopili sa jednomesečnim prikupljanjem podataka u okviru procesa popisivanja stanovništva (kada on bude bio definisan).

- **PREDMET POPISA.** Član 6. Nacrta ističe da „popis obuhvata stanovništvo, domaćinstva i stanove/kuće na teritoriji Kosova”. Ovako kratko definisan, predmet popisa ne dopušta, kao i u gorenavedenim kategorijama, inkluzivno obuhvatanje raseljenih lica popisom. Uz to, celokupan Nacrt takođe ne nudi modalitete kojima će se vršiti popisivanje uništene ili uzurpirane imovine, koje trenutno, među aktivnim slučajevima⁴⁰, na Kosovu ima 12.823.
- **NADLEŽNOST KOSOVSKE AGENCIJE ZA STATISTIKU.** Bez obzira na jasno definisanu ulogu i ingerencije Agencije, nije jasno na koji način i na osnovu kojih kriterijuma će ovo telo birati popisivače (iz predočenog užeg izbora), a kada se radi o opštinama sa većinom ili značajnim prisustvom pripadnika nevećinskih zajednica. Pored toga, upitno je da li će se u telima koje vrše nadzor, i u čijem radu će učestvovati tokom popisa, kontrolisati poštovanje kvota predviđenih za pripadnike ovih zajednica.
- **OPŠTINSKE POPISNE KOMISIJE.** Prema slovu Nacrta, formiranje opštinskih komisija oslikavaće etničku strukturu stanovništva svake od jedinica samouprave. Međutim, nije precizirano da li će se struktura utvrđivati na osnovu rezultata prethodnog popisa ili na bazi slobodne procene lokalnih samouprava. U oba slučaja, u sredinama i opštinama u kojima žive kosovski Srbi može doći do formiranja komisija neproporcionalnog karaktera, a na uštrb pripadnika ove zajednice. Ovakav scenario je moguć

40 Stefan Surlić i Igor Marković, *Imovinska prava na Kosovu u okviru sveobuhvatne normalizacije odnosa Beograda i Prištine*, Nacionalni konvent o Evropskoj uniji za poglavlje 35, 2021, str. 10, dostupno na: http://www.ngoaktiv.org/uploads/files/Imovinska_prava_na_Kosovu_u_okviru_sveobuhvatne_normalizacije_odnosa_Beograda_i_Pristine.pdf (pristupljeno 14. februara 2022)

uzevši dosadašnju praksu korišćenja rezultata (prethodno bojkotovanog) popisa kao relevantnog izvora za donošenje odluka, naročito na lokalnom nivou. Spram toga ohrabruje pravilo koje iziskuje da se broj članova po opštini određuje na osnovu ukupnog broja stanovnika koje objavljuje Kosovska agencija za statistiku u svojim godišnjim procenama. No, sa druge strane, pravo na imenovanje jednog predstavnika civilnog društva (kao i ostalih članova) od strane predsednika opštine, kao višeg člana opštinske komisije, može dovesti u pitanje objektivnost rada ovih organa obzirom na potencijalni upliv političkog uticaja. Poslednje naročito može poslužiti kao upozorenje ukoliko se u obzir uzme činjenica da opštinske komisije imaju značajnu ulogu u odabiru popisivača, te koordiniraju i nadgledaju aktivnosti tokom različitih faza popisivanja, što može u krajnjoj instanci uticati na kvalitet njegovog valjanog sprovođenja.

- **PREKRŠAJNE SANKCIJE** sa novčanim kaznama. „Lice koje odbija da dostavi podatke koje zahteva popisivač ili drugo lice ovlašćeno za popis, ili svesno daje nepotpune i netačne informacije, kažnjava se novčanom kaznom” u iznosima koji variraju od 30 do 5000 evra za fizička lica ili 500 do 20.000 evra za pravna lica . Odsustvo pojašnjenja o nivoima prekršaja i posledičnim novčanim kaznama može biti zloupotrebjeno tokom bilo kojih od faza popisivanja. Posebno ugrožene u tom smislu mogu biti kategorije raseljenih lica koje ne budu obavestene o tačnom datumu prikupljanja ličnih podataka, a u slučaju njihovog fizičkog odsustva.
- **LIČNA DOKUMENTA.** Nacrt precizno ne definiše kojim će se ličnim dokumentima popisivane osobe identifikovati prilikom prikupljanja podataka. Osobe koje trenutno ne poseduju lična kosovska dokumenta mogu u tom slučaju indirektno biti izuzeta iz procesa popisivanja.

- **INFORMATIVNA KAMPANJA.** Iako se u članu 17. navodi da je Kosovska agencija za statistiku nadležna za sprovođenje „široke kampanje podizanja svesti“ o procesu popisivanja stanovništva (a na osnovu njenih strategija), Nacrt ne nudi rešenje o tome koje će telo biti zaduženo za kontrolu kvaliteta i dinamike informativne kampanje, naročito one koja bi se sprovodila u sredinama naseljenim pripadnicima nevećinskih zajednica. Iako potencijalno Kancelarija poverenika za jezike može da ima značajnu ulogu u tom procesu, posebno kada je reč o kontroli diseminacije informacija na maternjem jeziku zajednica, Nacrt i Strategija ipak ne nude kontrolne mehanizme kvaliteta i poštovanja prava nevećinskih zajednica na informisanje na maternjem jeziku.

Savetodavno veće za zajednice je, kao institucija koja se stara o interesima nevećinskih zajednica na Kosovu, dostavilo svoje komentare na Nacrt i ponudilo rešenja koje bi u obzir uzele interese i potrebe tog dela stanovništva. Pored ostalih, ovo telo je ponudilo da se:

- podaci prikupljeni prilikom popisivanja prošire na niz novih kategorija (razlog odsustva sa uobičajenog prebivališta, razlog raseljavanja, profil obrazovanja, itd),
- sve relevantne institucije obavežu tokom procesa popisivanja na poštovanje Zakona o upotrebi jezika,
- podaci o nerezidentnim stanovnicima, odnosno bivšim članovima domaćinstava upisuju u poseban dopunski spisak (radi lakšeg razlikovanja između kategorija stanovnika),
- u okviru Centralne i opštinskih popisnih komisija uključi po minimum jedan predstavnik iz redova nevećinskih zajednica,
- pripadnici nevećinskih zajednica uključe u rad u minimumu od 10% u okviru osoblja za popisivanje,
- novčane kazne za odbijanje učešća u popisivanju svedu na raspon između 500 i 1.000 evra, uz preciziran razlog neučestvovanja i kategorizaciju kazni.

Prethodno navedene preporuke i sugestije potencijalno bi poboljšale uslove za popisivanje građana koji ne pripadaju većinskoj zajednici, a time ujedno doprineli postizanju preciznijih krajnjih rezultata.

Ne prejudicirajući dinamiku nastavka procesa potvrđivanja Nacrta u Skupštini, a sudeći po obavezi definisanoj u datom predlogu (da vreme i rok popisa moraju biti definisani devet meseci pre datuma održavanja popisa), malo je verovatno da će se sam proces popisivanja, makar onaj regularan, održati pre 2023. godine. Ukoliko se tome pridoda činjenica da se u svim fazama pripreme održavanja popisa docni, postoji mogućnost da će građani biti svedoci još jednom odlaganju popisivanja stanovništva na Kosovu.

5. Stavovi kosovskih Srba povodom nastupajućeg popisa stanovništva

Cilj i metodologija istraživanja

Ovo istraživanje ima za cilj da, kako je već prethodno napomenuto, upotpuni jedan od aspekata istraživanih tema u okviru projekta OPEN 2021, koja je usmerena na merenje otvorenosti zajednice kosovskih Srba. U fokusu istraživanja su bili stavovi, interesi, želje i strahovi pripadnika zajednice kosovskih Srba o njihovom (potencijalnom) učešću na popisu stanovništva, koje je planirano da se održi tokom 2022. godine. Tačnije, istraživanjem je pokušano da se identifikuju ključni faktori koji bi uticali na odluku kosovskih Srba o učešću na popisu. U tom smislu, sveobuhvatnim istraživačkim pristupom i metodama dat je osnov za pružanje uvida javnosti u percepcije i stavove pripadnika zajednice kosovskih Srba o značaju procesa popisivanja po njihovu budućnost na Kosovu i to iz različitih perspektiva i dimenzija: socio-ekonomskih, političkih, pravno-birokratskih i identitetsko-kulturnih. Sveobuhvatnost pristupa je bazirana na nužnosti dubinskog istraživanja u zajednici, koja treba da postane polazna osnova za utvrđivanje i mapiranje autentičnih stavova i potreba ove zajednice povodom popisa stanovništva, a u uslovima potpunog odsustva istraživanja na ovu

temu. Rezultati istraživanja time načelno ukazuju na ključne razloge i argumente kosovskih Srba, na koje bi donosioci odluka trebalo da obrate posebnu pažnju, a naročito oni subjekti koji deklarativno ili u stvarnosti, predstavljaju interese ove nevećinske zajednice. Osim kreiranja osnova za uticaj na donosice odluka, istraživanje za cilj ima i upoznavanje šire javnosti o, do sada nepoznatim, stavovima kosovskih Srba o učešću na predstojećem popisu.

Ovo je postignuto putem različitih metodoloških pristupa u okviru kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih aktivnosti. Takav pristup je iziskivao izradu tzv. *desk research*-a, odnosno pravnog, dokumentacionog, statističkog i analitičkog istraživanja usmerenog ka analizi prirode, razvoja, strukture i posledica održavanja prethodnih ciklusa popisivanja stanovništva na Kosovu, ali i sadašnjeg pravnog okvira koji (potencijalno) može predodrediti način na koji će se sprovesti census. Nakon ove istraživačke faze, partneri na istraživanju – NVO AKTIV i CPMZ – sproveli su kvalitativne dubinske intervjue i fokus grupe sa pripadnicima zajednice kosovskih Srba, koji su dopunjeni kvantitativnim rezultatima prikupljen-

im metodom anketiranja građana, a koje je sprovedeno na nivou OPEN inicijative. Upravo na tragu ovakvog metodološkog pristupa su nalazi sprovedenog istraživanja podeljeni na one kvantitativnog i kvalitativnog karaktera.

Kvantitativni nalazi istraživanja

Kao što je u prethodnim pasusima napomenuto, zagovaračka inicijativa OPEN je sprovela sveobuhvatno anketno istraživanje među pripadnicima zajednice kosovskih Srba sa ciljem utvrđivanja njihovih stavova o pitanjima nestalih

lica, etničke distance, međuverške tolerancije, bezbednosne situacije, odgovornosti političkih subjekata, učešća građana u politici i procesima odlučivanja, rada institucija, slobode govora, te zaštite životne sredine. Ujedno, građanima su postavljena pitanja zatvorenog tipa o njihovoj percepciji različitih faktora i elemenata usko povezanih sa procesom popisivanja stanovništva. Građanima su tokom anketiranja ponuđene opcije za izjašnjavanje o (eventualnom) učešću na popisu (i faktorima koji mogu uticati na takvu odluku), te informisanosti o procesu popisivanja i njegovom cilju.

Grafikon 12. Anketno pitanje: „Da li ćete učestvovati na predstojećem popisu stanovništva na Kosovu?“

Građani imaju svest o tome da ukoliko ne učestvuju na popisu uskraćuju sebi pravo na mnoge pogodnosti koje su uzrokovane direktno neučešćem na popisu. Na primer, budžet u srpskim opštinama uslovljen je brojem stanovnika.

Sudeći po rezultatima anketiranja blizu polovine građana (**47,6%**) je potvrdilo da će učestvovati na predstojećem popisu stanovništva na Kosovu. Jednotrećinski udeo među ispitanim građanima (**35,4%**), koji još uvek nisu odlučili o tome da li će bojkotovati popis ili ne, govori u prilog tome da relevantne institucije i politički činioci treba da se fokusiraju u ulože dodatni trud i logistiku kako bi iste obavestili o značaju učešća (ali i novčanim kaznama koje mogu uslediti prilikom donošenja drugačije odluke). Sa druge strane, odluku o ličnom bojkotu procesa popisivanja je iskazalo **17%** ispitanika. Učesnici fokus grupa koji su učestvovali u istraživanju podelili su različita tumačenja ovih rezultata. Većina je saglasna sa time da je, prema njihovom stavu, „visok procenat” onih koji će (najverovatnije) učestvovati pokazatelj značajnih promena koje su se desile u zajednici kosovskih Srba, te da je, rečima jedne od učesnica koja živi južno od reke Ibar, „u tom smislu proces integracije [Srba] u kosovski sistem definitivno uzeo svog maha”.

Ostali su, pak, izrazili bojazan da su ovakvi rezultati zapravo odraz duboke podeljenosti unutar zajednice, te značajne neobaveštenosti građana o ključnim političkim i drugim društvenim kretanjima na Kosovu. Neka od zapažanja koja su se mogla uočiti među značajnim brojem učesnika fokus grupa je da građani koji nisu još odlučili zapravo očekuju poziv Beograda kosovskim Srbima da (ne) bojkotuju popis, dok se među onima koji su se opredelili za neučestvovanje u popisu našli mladi („koji su uglavnom neinformisani i nezainteresovani”) i osobe koje „se još uvek opiru integraciji u kosovske institucije”. Međutim, većina učesnika fokus grupa sumnja u pouzdanost ovog rezultata, jer se, iz njihove perspektive, „procenti u realnosti umnogome razlikuju i ne oslikavaju autentične stavove naše zajednice”.

Naspram ovakvom stavu našao se niz ujednačenih odgovora intervjuisanih eksperata iz različitih oblasti stručnosti. Naime, tokom istraživanja je utvrđeno da prikupljeni podaci

Ovakav stav građana severa Kosova proizilazi iz činjenice da se oni i dalje nadaju da će tzv. sever pripasti Srbiji, dok južno od Ibra ljudi znaju da je proces institucionalne integracije završena stvar i da su se tome prikonili pre severa – još pre više od deset godina.

- DUGOGODIŠNJI AKTIVISTA SA SEVERA

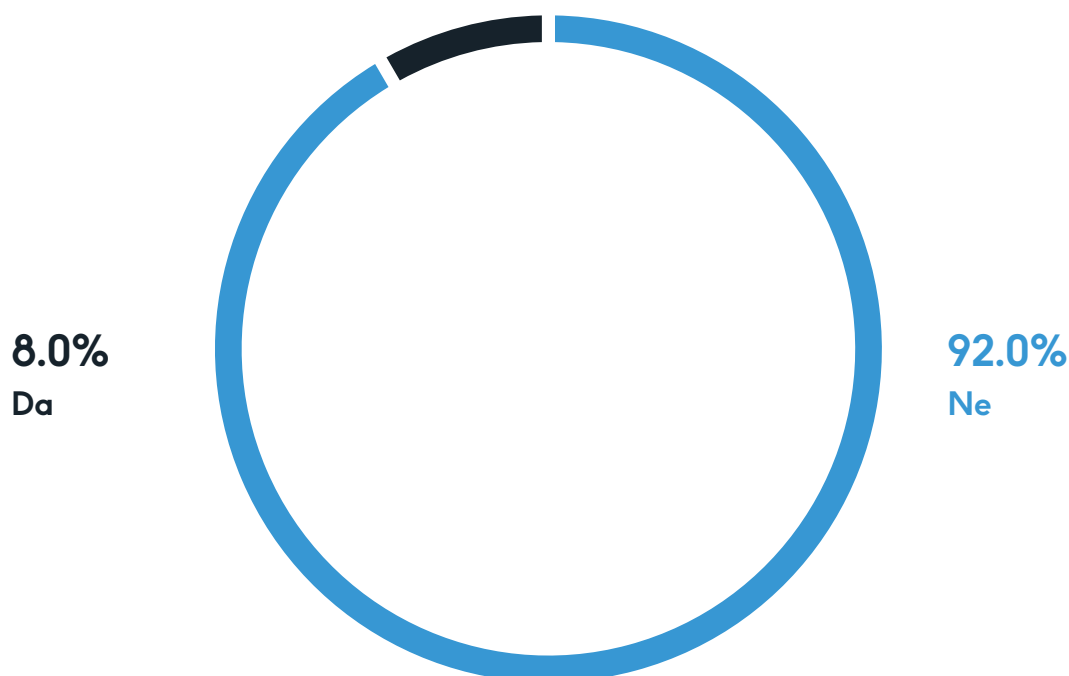
ne pobuđuju sumnju, te da ih gorenavedeni rezultati nimalo ne iznenađuju. Kao ključni argument u prilog ovakvom postojanom stavu među intervjuisanimima je da popis stanovništva, „ipak nije prioritarna tema”, pa odatle proizilazi „relativna razuđenost mišljenja među anketiranimima”. No, iako tokom intervjua nije postavljeno pitanje o mogućem odzivu građana, nekoliko eksperata je samoinicijativno navelo da će biti pozitivan i to u rasponu između 65% i 90% građana srpske nacionalnosti.

Raščlanivši rezultate prvog anketnog pitanja za oblast popisa na različite kategorije, prikupljeni podaci su pokazali razlike u odnosima stavova pojedinih društvenih grupa. Tako je pozitivan odgovor na pitanje o učešću na popisu među građanima koji su stariji od 66 godina dalo **62,5%** ispitanih, gde se za bojkot izjasnilo **12,5%**, dok je neodlučnih činilo **25%**. Na suprotnoj strani skale je važno napomenuti da su najviši procenti među onima koji su iskazali stav u prilog bojkotu samozaposleni sa skraćenim radnim vremenom (**23,5%**) i nezaposleni u potrazi za radnim angažmanom (**28,1%**). Razlika u stepenu neodlučnih uočen je među visokoobrazovanimima (**42,4%**), imućnijeg ekonomskog statusa (**43,5%**), studentima (**46,3%**), pripadnicama ženskog pola (**48,1%**) i domaćicama (**64%**).

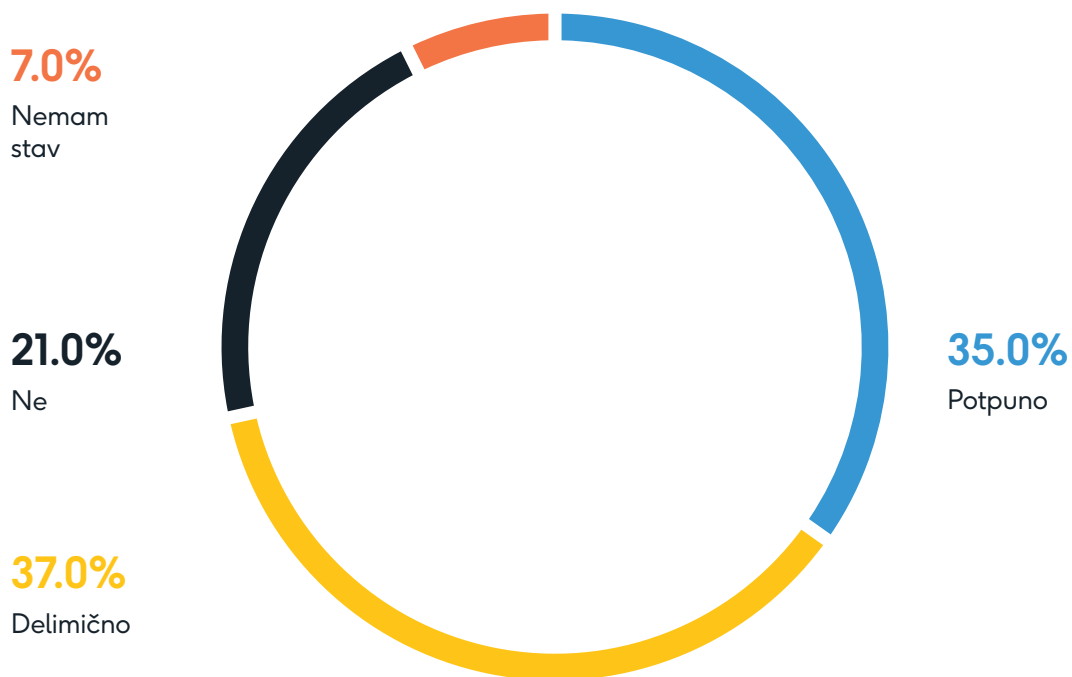
Podaci među kojima su se istakle uočljive razlike jesu one među odgovorima koji su dali građani koji žive južno i severno od reke Ibar. Dok su se kosovski Srbi koji žive južno u većini potvrdno izjasnili o učešću – **73,9%** (negativno je odgovorilo 13,3%, a neodlučnih – 12,8%), njihovi sunarodnici sa severa su se u znatno manjem procentu opredelili za pozitivan odgovor – **32,8%**, uz **48,1%** neopredeljenih (i 19,1% za bojkot). Bivši radnik u nekolicini međunarodnih organizacija na Kosovu ustvrdio je da je „ova razlika postojala i prilikom sprovođenja popisa 2011. godine, kada je UNOPS trebalo da sprovede popis na severu Kosova, ali su predsednici četiri opštine na severu Kosova odbili da podrže popis, jer je sproveden na osnovu kosovskih zakona. Jasno je da je razlog za različite većinske stavove severno i južno od Ibra pre svega ukorenjen u različitim političkim,

bezbednosnim i socio-ekonomskim realnostima u kojima žive”. U prilog ovom argumentu govori i bivši univerzitetski profesor, koji je naglasio da „srž problema leži u činjenici da Srbi koji žive južno od Ibra (a naročito oni u enklavama van opština sa srpskom većinom) zavise od donacija i infrastrukturnih projekata kosovskih institucija, gde se administrativne usluge pružaju u okviru institucija u kojima su Srbi zastupljeni u nedovoljnom broju ili uopšte nisu zastupljeni – što znači da ne odlučuju o svojoj sudbini u potpunosti”. U tom procepu između severa i juga dotični, ali i ostali sagovornici, vide potvrdu svojih stavova u konkretnom anketnom rezultatu, uz opasku da se severno od Ibra građani u većoj meri oslanjaju na sugestije Beograda po bilo kom povodu, te je zato primetan značajan broj neopredeljenih u četiri opštine na severu Kosova.

Grafikon 13. Anketno pitanje: „Da li ste obavešteni o vremenu i načinu održavanja predstojećeg popisa stanovništva na Kosovu?”

Grafikon 14. Anketno pitanje: „Da li znate zbog čega se vrši popis stanovništva?“

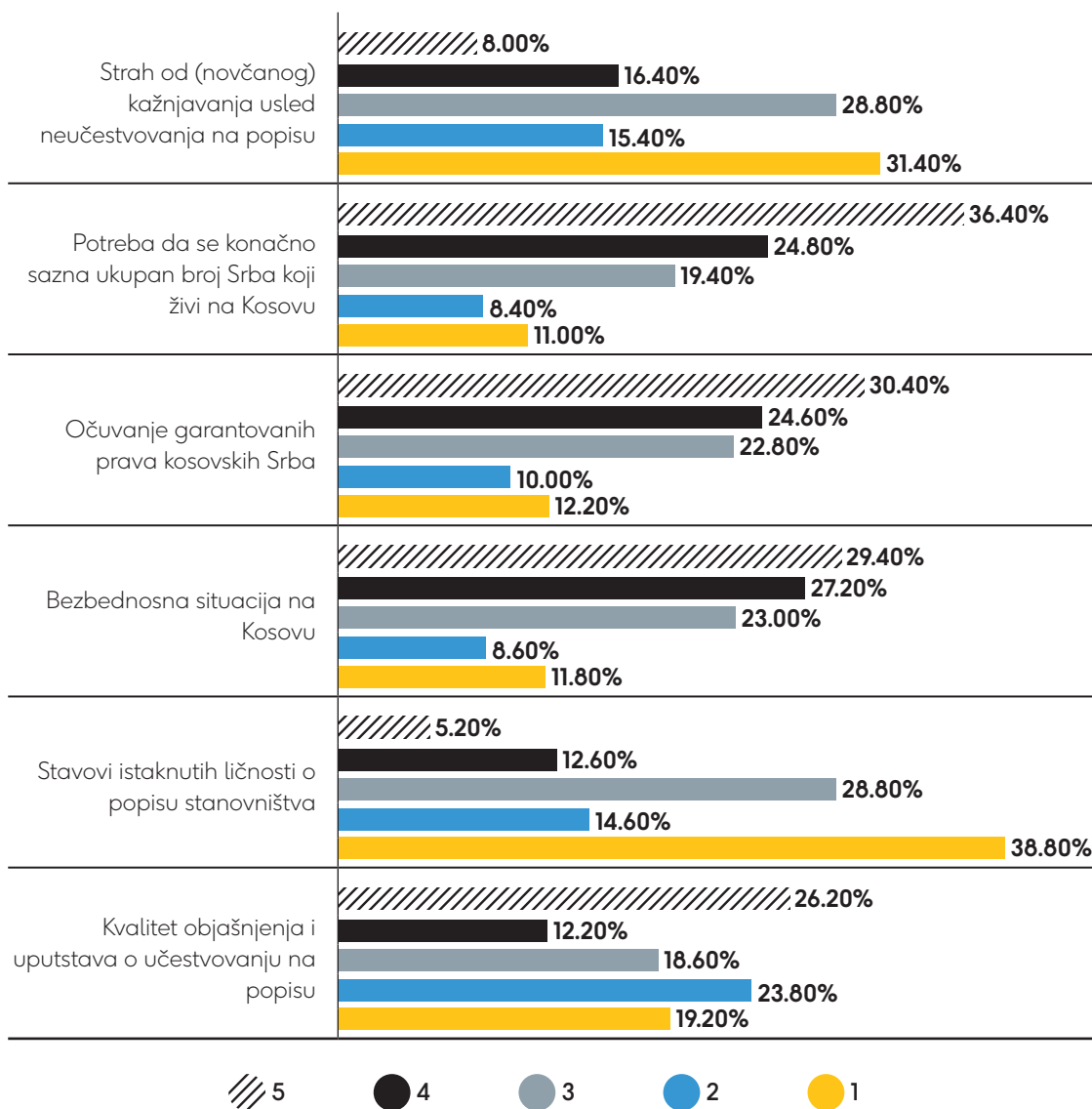

Potvrđujući odsustvo javne kampanje i diskusije o popisu stanovništva, te stavove iskazane tokom sprovođenja intervjua i fokus grupa, drastične razlike u procentima prilikom anketiranja građana o njihovoj (ne)obaveštenosti dosledno ocrtavaju sveopštu sliku. U prilog ovoj tvrdnji ide i činjenica da čak i najmanjih odstupanja među različitim anketiranim kategorijama građana u odnosu na ukupan ishod anketiranja nije bilo.

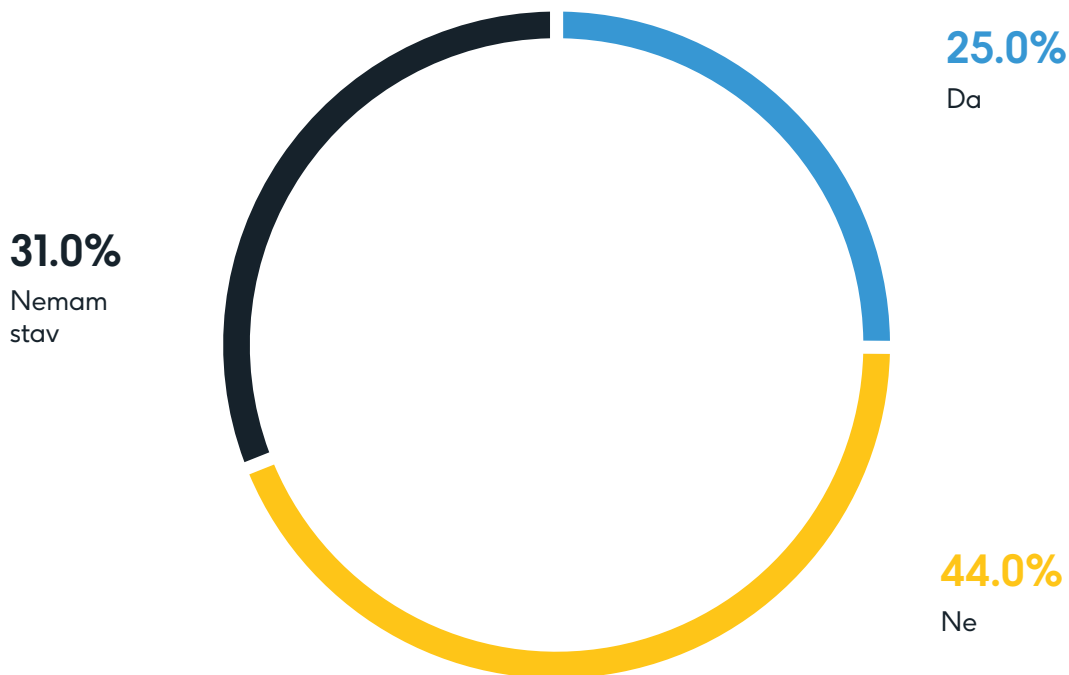
Fokus grupe su ukazale na činjenicu da apsolutna većina ispitanika poseduje osnovno znanje o svrsi i ciljevima održavanja popisa stanovništva kao statističke prakse koja se upražnjava širom sveta. Rezultati anketnog ispitivanja pokazala su da su građani srpske nacionalnosti na Kosovu uglavnom upoznati sa osnovnim funkcijama

popisivanja, što pokazuju procenti ispitanika koji u potpunosti (**34,8%**) i delimično (**36,8%**) raspoznaju suštinu tog procesa. No, ne treba zanemariti ni značajan postotak onih (**20,8%**) koji ne poseduju takve informacije. Među anketiranim koji su iskazali potpunu sigurnost u svoj odgovor na pitanje našle su se osobe koje su relativno finansijski stabilno situirane („mogu da priuštim većinu stvari koje želim”) – **59,4%**, dok je isti odgovor sa suprotne strane ekonomske lestvice („imam problema da prehranim sebe i svoju porodicu”) bio drugačijeg procenta – **12,5%**. Ispitanici iz ove ekonomski ugrožene kategorije, njih **59,4%**, istakli su da nisu upoznati sa svrhom održavanja populacionog cenzusa, dok je još viši postotak uočen među osobama sa nedovršenim obrazovanjem – **75%**.

Grafikon 15. Anketno pitanje: „Na skali od 1 do 5 (gde je 1 najniža, a 5 najviša ocena) zaokružite ocenu koja opisuje način na koji će ponuđeni faktori uticati na Vašu odluku o učestvovanju na predstojećem popisu stanovništva?”

Grafikon 16. Anketno pitanje: „Da li će na Vašu odluku o učestvovanju na predstojećem popisu stanovništva uticati zvanični poziv Beograda?“

Kada je reč o kvalitetu objašnjenja i uputstava o učestvovanju na popisu, kao faktora koji bi potencijalno uticao na odluku anketiranih osoba, skala odgovora je prilično razuđena i ne ostavlja prostora za uopštene zaključke i naginjanja ka određenoj osi. Uočavaju se razlike između severnog i južnog dela Kosova, gde se dve najniže ocene ne podudaraju: sever – **29,1%**, jug – **67,7%**. O uticaju stavova ličnosti na temu ovog istraživanja najveći procenat je sa sigurnošću odgovorio negativno – **38,8%**, gde među osobama sa visokim obrazovanjem postotak dostiže **49,8%**, a među onima koji su odbili da se izjasne povodom lične ekonomske situacije – **80%**. Bezbednosna situacija bi,

sudeći po rezultatima anketiranja, generisala presudan uticaj na odluku o učestvovanju na popisu, jer se za opcije na skali ocena od 3 do 5 opredelilo ukupno **79,6%** ispitanika. Najvišu ocenu je među domaćicama (5) dostigao procenat od **60%**. Odras usmeravanja ka osi najviše ocene reflektovao se na sličan način i pri proceni efekta značaja očuvanja zakonima i Ustavom zagantovanih prava – **77,8%**, kao i potrebi da se ustanovi ukupan broj Srba koji živi na Kosovu – **80,6%**. Da strah od novčanog kažnjavanja kao posledice ličnog bojkota popisa neće imati veći uticaj na odluku u odnosu na ostale faktore ponuđene u anketi upućuje zbir dve najniže ocene – **46,8%**.

Mislim da generalno preporuka Beograda neće mnogo uticati. Uvek će biti onih koji neće poslušati tu preporuku.

- RADNIK U LOKALNOM MEDIJU

Većina ispitanika (**44,4%**) je stava da poziv Beograda o (ne)učestvovanju na predstojećem popisu stanovništva neće predstavljati odlučujući faktor, približno jedna trećina (**31%**) nema stav po ovom pitanju, dok jedna četvrtina ispitanika (**24,6%**) tvrdi da će zvanični poziv Beograda imati direktnog uticaja na lično odlučivanje. Dok su odgovori ispitanika severno od Ibra bliži krajnjem rezultatu (da – 34,1%; ne – 39,1%; nemam stav – 26,9%), anketirani na jugu Kosova izjasnili su se drugačije – da (**7,8%**), ne (**53,9%**), bez stava (**38,3%**). Najmanji potencijalni uticaj odluke Beograda ima među zaposlenima na plaćenom radnom mestu sa skraćenim radnim vremenom – da **7%**, ne **65,1%**. Generacijski jaz se uočava u odsustvu stava, gde prednjače studenti sa **48,8%**, a sa najnižim su penzioneri **12,3%**, odnosno generacije starijih od 66 – **15,3%**. Kvantitativni rezultati su se u značajnoj meri poklopili sa stavovima učesnika fokus grupa. Sve dok je postojala jasna (i argumentovana) podela između onih na koje će odluka Beograda igrati ključnu ulogu, dotle su neopredeljeni insistirali na pravu da svaka osoba odlučuje pojedinačno, na osnovu različitih parametara, a ne nužno stava Beograda. Među intervjuisanim su uočeni slični stavovi povodom nedostatka izjašnjavanja Beograda o nastupajućem popisu na Kosovu, a koji se mogu sažeti u odgovor intervjuisane prosvetne radnice: „Mislim da će Beograd biti rezervisan do samog trenutka početka popisa i kalkulirati tim pitanjem u procesu pregovora. Predstavnici kosovskih Srba su svesni posledica koje bi neodazivanje na popis proizvelo, tako da, ako ne bude javnog poziva na učešće iz Beograda, onda će u najmanju ruku to proteći uz prećutnu saglasnost”.

Kvalitativni nalazi istraživanja

Upotpunjujući kvantitativne nalaze kvalitativnim ovo istraživanje je za cilj imalo da osvetli čitav spektar fenomena koji su neposredno u vezi sa procesom, naizgled suvoparnog, statističkog prikupljanja podataka o broju i strukturi stanovništva. Toj svrsi je poslužilo osam fokus grupa i dvanaest intervjua sprovedenih u delovima Kosova pretežno naseljenim pripadnicima zajednice kosovskih Srba. Povratne informacije koje su izdvojene tokom istraživačkih aktivnosti za potrebe ove publikacije su katkad odzvanjale disonantnošću različitih i međusobno suprotstavljenih mišljenja, prožetih pretpostavkama ili su, pak, obilovali potpunim odsustvom stava. Zahvaljujući raznolikosti mišljenja iskazanih tokom istraživačkih radnji, omogućeno je dedukovanje ključnih stavova srpske zajednice povodom nastupajućeg popisa stanovništva na Kosovu. Ti stavovi su raščlanjeni u nekoliko okvirnih tematskih oblasti, koje su se pretežno oslanjale na pitanja postavljena tokom održavanja fokus grupa i sprovođenja intervjua.

Bojkotovani popis 2011. godine

U poređenju sa gledištima ispitanika o predstojećem popisu stanovništva, pitanje o bojkotu popisa organizovanog 2011. godine izazvalo je više međusobno konfrontirajućih stavova. Ovo je pre svega posledica, kako je u više navrata istaknuto, specifičnih političkih i bezbednosnih okolnosti koje su predodredile karakter (delimičnog) neuspeha procesa popisivanja. Upravo je to tačka oko koje usaglašen stav učesnika fokus grupa i intervjuisanih eksperata koji su, između ostalog, naglasili da je odluka o bojkotu, uzrokovala dalekosežne posledice koje su trasirale krivudav put integracije Srba u kosovske institucionalne mehanizme. Kao argument koji je najčešće provejavao u sučeljavanju argumentata o prednostima i manama bojkota popisa tokom 2011. jesu drastično umanjeni opštinski budžeti koji su formirani na osnovu nepotpunih

Da li je popis iz 2011. ili 2022. u pitanju, svakako je svejedno kakav stav imate u vezi sa bojkotom, jer u oba slučaja sve zavisi od toga da li će se Beograd i Priština, uz posredovanje EU, dogovoriti oko neometanog organizovanja i učešća Srba u popisnom procesu.

- RADNIK U KULTURNOJ USTANOVI

popisnih podataka. Dok je za jedne decenijsko lišavanje značajnih finansijskih sredstava označavalo propuštenu priliku za ekonomski razvoj i napredak, za druge je predstavljao samo jedan od pregršt problema sa kojima se od kraja ratnih dejstava suočavaju pripadnici srpske zajednice na Kosovu.

U skladu sa trendom koji se letimično uočavao tokom celokupnog procesa istraživanja, nijanse u razlikama između stavova osoba koje žive južno i severno od Ibra odrazile su se i na temu bojkota 2011. Stavovi ispitanika iz četiri severne opštine odlikovali su harmonizovanost u smislu apsolutne podrške i označavanju bojkota kao „u potpunosti ispravnog čina”. Sa druge strane, njihovi sunarodnici u južnijim sredinama imali su podeljena mišljenja povodom bojkota, ponovo se vraćajući na argument umanjene budžeta lokalnih samouprava u kojima većinu čine Srbi. Pravnik iz jedne od tih opština koji je intervjuisan tokom istraživanja ukazao je na činjenicu da poslednje proizilazi iz „fakta vremenske distance integrativnih procesa koji su južno od reke Ibar pokrenuti znatno ranije u odnosu na one na severu”, dodajući da su „finansijske injekcije Beograda na severu Kosova praktično amortizovale potencijalno nezadovoljstvo manjkom [kosovskih] budžetskih dotacija iz četiri opštine”.

Učešće raseljenih lica

Kao jedna od najugroženijih kategorija u okviru zajednice kosovskih Srba, raseljena lica, neminovno su bila tema tokom istraživačkih aktivnosti. Uprkos tome što je tema učešća raseljenih lica unapred sugerisana u okviru pitanja za fokus grupe i intervjue, ispitanici su već na samim počecima isticali važnost uključivanja raseljenih lica u proces popisivanja, gde god da trenutno borave. Svi intervjuisani eksperti su se složili da je neophodno iznaći adekvatne modalitete za njihovo učešće, čime bi se u značajnoj meri pospešio proces povratka, koji je „trenutno u dubokom zapečku”. Rečima pravnik sa severa Kosova, koji smatra da trenutno ne postoje ni osnovni pravni niti administrativni uslovi za učešće ove kategorije ljudi u procesu popisivanja, „potrebno je usvojiti pravnu regulativu, kojom bi i raseljeni Srbi, kao i svi drugi građani Kosova, imali podjednaku mogućnost da učestvuju u popisu”. Kao ključni argument, učesnici istraživanja su istakli da raseljena lica nisu svojom voljom napustila Kosovo, te da odatle proizilazi njihovo pravo da budu popisani, što bi „na duge staze otvorilo mogućnost lakšeg pristupa kosovskim dokumentima, privatnoj ili uzurpiranoj imovini, što bi posledično doprinelo održivom povratku”. Nasuprot ovim tvrdnjama, jedan od intervjuisanih pravnik je iskazao sumnju da je moguće uključiti raseljena lica koja ne žive i ne borave na Kosovu u proces popisivanja, te da bi takva praksa eventualno postala presedan koji bi rezultirao nesrazmernim odnosom broja rezidentnih i nerezidentnih stanovnika. No, dopustio je da međunarodna zajednica, ukoliko bi bila zainteresovana za inkluziju raseljenih lica, može da posreduje u rešavanju problema koji trenutno „tavori u pravnom vakuumu”.

Smatram da svako lice koje ima pravo i ispunjava uslove za dobijanje kosovskih dokumenata ili ih poseduje, treba da učestvuje i treba da ima pravo da učestvuje, bez obzira na trenutno prebivalište ili boravište.

- UČESNIK FOKUS GRUPE, PENZIONER

Uloga međunarodne zajednice

Upitani da se izjasne o potencijalnoj ulozi međunarodne zajednice u procesu pripreme, implementacije i monitoringa procesa popisa stanovništva, domaćinstava i stanova, ispitanici su ponudili različite odgovore, komentarišući eventualne prednosti i mane njihove pasivne ili aktivne uloge u istom. Manji udeo u ukupnom broj ispitanih je tvrdio da prevelika uloga međunarodnih organizacija u popisivanju može stvoriti negativnu sliku u javnosti, jer će njihovo vidljivo prisustvo ići u prilog argumentu da institucije na Kosovu nisu spremne da na valjan način prikupe podatke širom Kosova. Ista grupacija je kao argument protiv angažovanja međunarodne zajednice navodila da populacioni cenzus ne predstavlja pandan političkim izborima i da u tom smislu nema potrebe za eksternom intervencijom bilo kog tipa, osim u procesu monitoringa (što je ustaljena praksa u mnogim istočnoevropskim tranzicionim zemljama).

Drugačijeg mišljenja je bio veći broj ispitanika koji su smatrali da je prisustvo međunarodne zajednice u bilo kom obliku neophodno radi neometanog sprovođenja popisa, koji neće biti opterećen uplivom političkih mahinacija i pritiska na nevećinske zajednice. U prilog ovom stavu ide često ponavljana tvrdnja da je međunarodna zajednica jedini garant mira

na Kosovu i da ima poverenje praktično svih zajednica na Kosovu. Ključna reč koja je povezivana sa prednostima uključivanja međunarodne zajednice u popisivanje bila je regularnost. Samom činjenicom da je celokupan proces digitalizovan po prvi put, iziskuje, prema mišljenju učesnika istraživanja, dodatne mere predostrožnosti koje bi sveukupno doprinele prikupljanju tačnih podataka u čiju validnost niko ne bi sumnjao. Osim toga, ispitanici su se složili da bi međunarodna zajednica mogla da doprinese procesu popisivanja finansijskom i logističkom podrškom kampanji podizanja svesti o važnosti učešća među pripadnicima nevećinskih zajednica (na maternjem jeziku). Između ostalog, nekoliko ispitanika je predložilo da se u okviru međunarodnih posmatračkih misija uključe i posmatrači iz Srbije, čiji bi zadatak bio monitoring popisivanja kosovskih Srba koji žive u udaljenim i izolovanim naseljenim mestima (enklavama).

Očekivanja od popisa

Predviđanja i očekivanja ispitanika tokom procesa istraživanja su u znatnoj meri varirala po sadržaju i suštini. Najčešće su se potencijalni rezultati popisivanja i eventualno učešće kosovskih Srba u njima dovela u vezu sa perspektivama ograničavanja prava koja su garantovana nevećinskim zajednicama na Kosovu. Očekivanja ispitanika od popisa grupisala su se u nekoliko ključnih (međusobno ne nužno podudarajućih) stavova, odnosno tvrdnji:

- Mala izlaznost među kosovskim Srbima će za direktnu posledicu imati uskraćivanje prava garantovanih ovoj i ostalim nevećinskim zajednicama na Kosovu.
- Bez obzira na različite moguće scenarije podstaknute (ne)učesćem Srba na nastupajućem popisu, generalno se po pitanju svakodnevnog života Srba na Kosovu neće nešto kardinalno promeniti. Rečima jedne od učesnica fokus grupe

Nadam se da ćemo dokazati da nas je više nego što se misli da nas ima i da će tako porasti naš kredibilitet u institucijama.

- UČESNIK FOKUS GRUPE

koja je nastanjena u enklavi južno od reke Ibar: „Prava su u velikoj meri uskraćena svakako već dugi niz godina, tako da ne strahujem od većeg uskraćivanja prava, jer ih skoro pa i nema”.

- Strahuje se od majorizacije od strane Albanaca u sredinama u kojima Srbi čine manjinu, te da se proces „popisivanja ne zloupotrebi u smislu prikazivanja nerealnih podataka kada je u pitanju srpska zajednica, a u korist većinske albanske”.
- Mlade naročito ne zanimaju rezultati popisa zbog činjenice da se omladina „svakako ni za šta generalno ne pita, pa su u tom smislu naša mišljenja ili naša očekivanja i predviđanja povodom popisa potpuno beznačajna”. U tom smislu, većina mladih koja je učestvovala u istraživanju nije imala posebna očekivanja.

U nekoliko navrata je naglašeno da se očekuje značajno smanjivanje ukupnog broja stanovništva na Kosovu, te da „ukoliko taj broj bude približan rezultatima prethodnog popisa ili čak povećan, smatraću da je popis iskorišćen u političke svrhe i da su samim tim dobijeni rezultati netačni” (citat sa fokus grupe održane na jugu Kosova). Kao glavni argument u prilog ovakvoj tvrdnji navođena je činjenica da već decenijama traje intenzivno odseljavanje građana sa prostora Zapadnog Balkana, naročito onih koji pripadaju mlađim generacijama.

- Kada se diskutovalo o regularnosti nastupajućeg popisa, apsolutna većina ispitanika se složila da će, ukoliko ne

dođe do određene političke i bezbednosne krize, te Beograd „da zeleno svetlo kosovskim Srbima da budu deo procesa popisivanja”, celokupan proces proći bez većih prepreka i neregularnosti. U okviru ovih rasprava je naglašeno da bi u takvim uslovima konačno moglo da se sazna koliki je tačan broj Srba koji žive na Kosovu, što bi u krajnjem slučaju doprinelo „često zlonamernim licitacijama sa brojkama”, istakao je jedan od intervjuisanih eksperata.

- Intervjuisani eksperti su naglasili da očekuju adekvatno sproveden popis stanovništva (pod uslovom da se u međuvremenu ne katalizuje neka nova kriza), koji će, prema njihovim procenama, pokazati da je veliki broj pripadnika srpske zajednice napustio Kosovo u poslednjoj deceniji. „Paradoksalno je što će finalne brojke konačno pokazati objektivno brojčano stanje, ali i oslikati sivilo masovne emigracije Srba sa Kosova”.
- Na kraju, što se tiče samog odziva, očekivanja su među ispitanicima varirala, od predviđanja potpunog bojkota, podeljenosti među kosovskim Srbima po ovom pitanju, pa sve do maksimalno visokog procenta učešća ove zajednice u procesu popisa stanovništva.

Procene trenutnog ukupnog broja Srba na Kosovu

Iako je značajan deo ove publikacije posvećen prethodnim ciklusima popisa stanovništva na Kosovu, te procenama broja stanovnika relevantnih institucija (u odsustvu valjano sprovedenog prikupljanja podataka), istraživački tim je smatrao za shodno da među kosovskim Srbima istraži individualne procene i projekcije trenutnog broja pripadnika ove nevećinske zajednice. Prema ocenama ispitanika broj Srba koji živi na Kosovu kreće se u sledećim rasponima (počevši od najčešće, do onih koji su najređe pominjani):

- 100.000 – 110.000 kosovskih Srba,
- 90.000 – 95.000 kosovskih Srba,
- 80.000 – 85.000 kosovskih Srba,
- 120.000 – 130.000 kosovskih Srba,
- 70.000 – 75.000 kosovskih Srba,
- 200.000 kosovskih Srba,
- 150.000 kosovskih Srba.

Oni ispitanici koji su naglašavali razliku između broja Srba koje deli reka Ibar u apsolutnoj većini naveli da južno od te razdelne tačke živi više pripadnika ove zajednice.

Što se tiče broja Srba koji danas žive na Kosovu, teško je utvrditi realno stanje, jer smatram da je nehumano licitirati sa brojkama i uzimati u obzir samo one koji trenutno žive na Kosovu, a ne obuhvatiti raseljena lica koja imaju imovinu na Kosovu i bili su primorani da silom prilika napuste svoja ognjišta.

- UČESNIK FOKUS GRUPE

Ostali faktori koji determinišu odluku o učešću na popisu

Pored anketama i pitanjima sugerisanim faktorima koji bi proizveli praktične posledice po karakter i prirodu sprovođenja popisa stanovništva, učesnici kvalitativnog dela istraživanja su samostalno istakli one za koje smatraju da predstavlja važne preduslove za regularnost procesa popisivanja. Kao najvažnije elemente i činioce koji bi omogućili regularnost tog procesa, ispitanici su izdvojili sledeće:

- zdrava politička klima koja neće biti žrtva nacionalističkih diskursa (sve češće) primetnih među donosiocima odluka u Prištini i Beogradu;
- učešće kosovskih Srba u procesu pripreme, monitoringa, sprovođenja popisa i analizi prikupljenih podataka;
- transparentnost rada relevantnih institucija, agencija i tela koje će direktno biti involvirane u implementaciju popisa;
- uključenost kosovskih Srba u popisivanje svojih sunarodnika zbog poverenja i komunikacije na maternjem jeziku („Ako ljudi iz moje zajednice budu popisivači, biće velikog odaziva.”);
- intenzivna javna kampanja informisanja građana na srpskom jeziku o važnosti, procedurama i implikacijama prilikom odbijanja učešća (naročito o predviđenim novčanim kaznama);
- aktivna uloga organizacija civilnog društva koje dolaze iz redova srpske zajednice, kako bi se osigurao kvalitetan monitoring implementacije svih koraka u okviru procesa prikupljanja podataka;
- precizan, gramatički pravilan, razumljiv i lektorisan prevod na srpski svih materijala koji će se naći tokom celokupnog trajanja procesa popisivanja (a, što je najvažnije – popisivačkog materijala);
- posebno obučavanje popisivača u oblasti digitalizacije, koji će posledično biti profesionalno opremljeni da na

valjan i jednostavan način objasne građanima novine koje su uvedene u popisivačku praksu;

- organizovanje skupova na javnim mestima u sredinama naseljenim pripadnicima zajednice kosovskih Srba, koji će građanima predložiti sve neophodne informacije koje se tiču procesa

popisivanja, sa posebnim fokusom na građane starije dobi; i

- angažovanje Kosovske policije u obezbeđivanju regularnosti sprovođenja procesa popisivanja u sredinama u kojima je tokom pandemije uočen porast incidenata usmerenih ka pripadnicima većinskih zajednica.

Ključno je da imamo kampanju sa uputstvima na maternjem jeziku. Mislim da je važno da institucije ili neke druge organizacije sprovedu javnu informativnu kampanju o važnosti i načinu učešća na popisu stanovništva.

- DUGOGODIŠNJI DRUŠTVENI AKTIVISTA

Preporuke

Popis stanovništva kao jedan od važnijih statističkih i demografskih procesa, naročito u demokratijama u tranziciji i postkonfliktnim društvima, ključan je faktor socio-ekonomskog i političkog razvoja. U tom smislu, informisanje i uključivanje kosovskih Srba u popis stanovništva 2022. godine proizveo bi dugoročne (pozitivne) posledice po celokupno društvo i ekonomiju na Kosovu. Pri tom, sveobuhvatna slika demografskih podataka ogolila bi i nedostatke koji se vezuju za set pravno-institucionalnih, socio-ekonomskih i političkih okvira na Kosovu. Na tom putu neophodno je preduzeti niz konkretnih koraka koji bi doprineli informisanju i (eventualnom značajnijem) učešću pripadnika zajednice kosovskih Srba na nastupajućem popisu. Na osnovu sprovedenog kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja, a pogotovo sugestija i napomena intervjuisanih eksperata iz oblasti prava, medija i politike, sačinjen je niz preporuka usmeren ka građanima, institucijama, međunarodnoj zajednici i donosiocima odluka, gde bi trebalo obezbediti:

- sprovođenje javne kampanje informisanja o popisu stanovništva na srpskom jeziku, a koja će pružiti detaljne i razumljive informacije o važnosti i detaljima ovog procesa;
- jasnije i nedvosmisleno definisanje opsega stanovništva koje se definiše kao rezidentno;
- modalitete prava raseljenih lica na učešće u procesu popisa stanovništva, te u konsultaciji sa njihovim predstavnicima, definišu okviri i uslovi u kojima ova lica, ali i povratnici koji u određenim periodima godine ne borave na Kosovu (naročito tokom zimskih meseci), mogu učestvovati u popisu;
- načine za nepristrasno evidentiranje i popisivanje neuzurpirane i uzurpirane imovine raseljenih lica;
- adekvatan prevod pratećeg popisnog materijala i prilagođavanje digitalizovanog popisivanja osobama koje nisu digitalno pismene;
- da predstavnici kosovskih Srba, te nevladinih organizacija iz redova ove zajednice, aktivno učestvuju i budu birani za članove Centralne i opštinskih popisnih komisija, kao ključnih tela za praćenje regularnosti odvijanja popisivanja;
- minimum monitoring mehanizama od strane međunarodne zajednice koji će zauzvrat doprineti prikupljanju podataka koji neće biti podložni sumnji i stvarati prostor za spekulacije;
- da prilikom usvajanja novog Zakona o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova budu uključeni pravni eksperti iz redova srpske zajednice, uz obezbeđivanje adekvatnog prevoda (i lektorisanja) završnog dokumenta na srpski jezik;
- pravno onemogućavanje uključivanja uzurpirane privatne imovine u kategoriju sa imovinom koja nema teret imovinskog spora, već osigurati njenu posebnu kategorizaciju i isticanje (radi dalje sistematizacije i rešavanja problema uzurpirane imovine);
- distanciranje ključnih političkih aktera od desno orijentisanih narativa, produbljivanja međuetničke distance i vršenja pritiska na stanovništvo da se izjašnjava na njima odgovarajući način;
- nedvosmisleno i zvanično izjašnjavanje Beograda o tome da li će podržati, sprečiti ili dopustiti kosovskim Srbima da samostalno odluče o učestvovanju u popisu.

Inicijativa Open je podržana od strane KFOS

